

ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА

ФАКУЛЬТЕТ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Кафедра публічного управління та адміністрування

БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

на тему: «Покращення стану історико-культурної
спадщини регіону в контексті розвитку внутрішнього
туризму»

Виконала: студентка 4 курсу
за спеціальністю 242 Туризм
денної форми навчання
Вікторія БУЧКО

Керівник: доцент кафедри публічного
управління та адміністрування,
кандидат економічних наук, доцент
Петро СЕМ'ЯНЧУК

Рецензент: доцент кафедри
публічного управління та
адміністрування, кандидат
педагогічних наук, доцент
Вікторія ЦЕРКЛЕВИЧ

АНОТАЦІЯ

Вікторія БУЧКО. Покращення стану історико-культурної спадщини регіону в контексті розвитку внутрішнього туризму. – Бакалаврська робота.

Проведено дослідження, яке полягає в обґрунтуванні теоретичних засад та розробці заходів з покращення стану історико-культурної спадщини Хмельницької області в контексті розвитку внутрішнього туризму.

З'ясовано, що історико-культурна спадщина є багатовимірним поняттям, що охоплює матеріальні та нематеріальні цінності, успадковані від попередніх поколінь, і виступає головним мотиваційним чинником внутрішнього туризму. Її збереження та туристичне використання має ґрунтуватися на балансі між охороною і раціональною експлуатацією із залученням механізмів публічно-приватного партнерства та цифровізації. Хмельницька область є одним із найбагатших на культурно-історичну спадщину регіонів України: станом на грудень 2025 року обліковується 2028 пам'яток та 1596 щойно виявлених об'єктів. Аналіз виконання регіональних програм за 2022–2024 роки засвідчив поступове відновлення туристичної активності попри воєнний стан, однак виявив системні проблеми: хронічне недофінансування реставраційних робіт, відсутність комплексного моніторингу пам'яток, нерівномірність розвитку інфраструктури та слабку промоцію туристичних локацій.

Визначено шість пріоритетних інноваційних підходів: цифровий та імерсивний туризм; формування чотирьох тематичних туристичних кластерів; розвиток меморіального туризму; реабілітаційний туризм для ветеранів та внутрішньо переміщених осіб; туристичне використання нематеріальної «живої спадщини»; розвиток транскордонного туризму в рамках Camino Podolico. Ефективність заходів обґрунтовано через систему збалансованих показників BSC із десятима KPI у чотирьох вимірах: фінансовому, туристичному, процесному та інституційному.

Ключові слова: історико-культурна спадщина, внутрішній туризм, Хмельницька область, туристичні кластери, меморіальний туризм, цифровізація, збереження пам'яток, регіональна туристична політика.

ANNOTATION

Viktoriia BUCHKO. Improving the state of the historical and cultural heritage of the region in the context of domestic tourism development. – Bachelor's thesis.

A study was conducted to identify priority directions and substantiate measures to improve the state of the historical and cultural heritage of Khmelnytskyi region in the context of domestic tourism development.

Historical and cultural heritage is defined as a multidimensional concept encompassing material and intangible values inherited from previous generations, serving as the primary motivational factor for domestic tourism. Its preservation must be based on the balance between protection and rational exploitation, engaging public-private partnership mechanisms and digitalization. Khmelnytskyi region is one of Ukraine's richest regions in cultural and historical heritage, with 2,028 monuments and 1,596 newly discovered objects registered as of December 2025. Analysis of regional program implementation for 2022–2024 demonstrated a gradual recovery of tourist activity despite wartime conditions, yet revealed systemic problems: chronic underfunding of restoration works, lack of comprehensive monument monitoring, uneven development of infrastructure, and weak promotion of tourist locations.

Six priority innovative approaches were identified: digital and immersive tourism; formation of four thematic tourist clusters; development of memorial tourism; rehabilitation tourism for veterans and internally displaced persons; tourist use of intangible "living heritage"; and cross-border tourism within the Camino Podolico route. The effectiveness of the proposed measures is substantiated through a Balanced Scorecard (BSC) system with ten KPIs across four dimensions: financial, tourist, process, and institutional.

Keywords: historical and cultural heritage, domestic tourism, Khmelnytskyi region, tourist clusters, memorial tourism, digitalization, monument preservation, regional tourism policy.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ЯК ОСНОВНОГО ЧИННИКА РОЗВИТКУ ВНУТРІШНЬОГО ТУРИЗМУ	9
1.1. Історико-культурна спадщина: сутність, структура, класифікація і значення для розвитку внутрішнього туризму	9
1.2. Збереження та використання історико-культурної спадщини з туристичною метою	13
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ	18
2.1. Характеристика історико-культурної спадщини Хмельниччини і роль Хмельницької обласної державної адміністрації у її збереженні та використанні	18
2.2. Оцінка рівня збереження й використання об'єктів історико-культурної спадщини у туристичній сфері Хмельницької області.....	24
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ПОКРАЩЕННЯ СТАНУ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ РЕГІОНУ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ВНУТРІШНЬОГО ТУРИЗМУ	34
3.1. Інноваційні підходи до розвитку внутрішнього туризму на основі історико- культурної спадщини Хмельницької області.....	34
3.2. Обґрунтування ефективності заходів із покращення стану історико- культурної спадщини Хмельницької області.....	43
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	55
ДОДАТКИ.....	62

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Збереження і раціональне використання об'єктів історико-культурної спадщини є одним зі стратегічних завдань державної культурної та туристичної політики України. В умовах повномасштабної збройної агресії росії це завдання набуло особливого значення: культурна спадщина перетворилася на об'єкт цілеспрямованого знищення з боку окупантів і водночас на символ незламності та національної ідентичності українського народу. Руйнування пам'яток архітектури, музейних колекцій та сакральних об'єктів є свідомою стратегією, спрямованою на підрив культурної самобутності України, що надає питанням охорони спадщини не лише культурного, а й безпекового та геополітичного виміру.

Разом із тим, навіть в умовах воєнного стану Хмельницька область демонструє активне відновлення внутрішнього туризму на основі своїх культурно-історичних ресурсів. Це переконливо свідчить про нерозривний зв'язок між збереженням спадщини і розвитком туристичної галузі регіону, а також про здатність туризму виконувати консолідуючу та терапевтичну функцію в суспільстві під час збройного конфлікту. Внутрішній туризм у цьому контексті постає не лише як економічна галузь, а як інструмент підтримки національної ідентичності та регіонального розвитку в найскладніших умовах.

Хмельниччина є одним із найбагатших на культурно-історичну спадщину регіонів України, що розташований на перетині Поділля та Південно-Східної Волині і зберігає пам'ятки від епохи неоліту до початку XX століття. Водночас значна частина цих пам'яток перебуває у незадовільному технічному стані, фінансування на їхню охорону є хронічно недостатнім, а туристична інфраструктура розвинена нерівномірно з виразною концентрацією ресурсів у Кам'янці-Подільському та обласному центрі. Поєднання історико-культурного потенціалу з системними управлінськими і фінансовими проблемами зумовлює необхідність наукового обґрунтування конкретних напрямів та заходів із покращення стану спадщини і підвищення ефективності її використання у внутрішньому туризмі.

Теоретичні засади збереження культурної спадщини та її ролі у розвитку туризму досліджували такі вчені, як О.Любіцева, М.Цимбаленко, І.Кубрицька, О.Гончарова, Є.Полозенко, Р.Бобок, Н.Поповічі та інші. Питання регіональної туристичної політики в Україні розглядаються у наукових працях з державного управління та рекреаційної географії.

Проте специфіка реалізації цих питань на рівні конкретного регіону в контексті сучасних викликів воєнного часу залишається недостатньо дослідженою. Хмельницька область, яка демонструє одночасно значний потенціал історико-культурної спадщини і гострі управлінські проблеми його реалізації, є показовим об'єктом для такого дослідження, результати якого можуть бути корисними і для інших регіонів України зі схожими характеристиками.

Мета та завдання дослідження. *Метою бакалаврської роботи є обґрунтування теоретичних засад та практичних рекомендацій щодо покращення стану історико-культурної спадщини Хмельницької області в контексті розвитку внутрішнього туризму.*

Відповідно до мети визначено такі *завдання* дослідження:

- розкрити сутність, структуру, класифікацію та значення історико-культурної спадщини для розвитку внутрішнього туризму;
- з'ясувати теоретичні підходи до збереження і туристичного використання об'єктів спадщини;
- охарактеризувати потенціал історико-культурної спадщини Хмельниччини та визначити роль Хмельницької ОДА у її збереженні та використанні;
- оцінити рівень збереження і туристичного використання об'єктів спадщини у Хмельницькій області;
- визначити інноваційні підходи до розвитку внутрішнього туризму на основі історико-культурної спадщини Хмельниччини;
- обґрунтувати ефективність пропонованих заходів із покращення стану історико-культурної спадщини регіону.

Об'єкт дослідження — історико-культурна спадщина Хмельницької області.

Предмет дослідження — напрями та заходи з покращення стану історико-культурної спадщини Хмельницької області в контексті розвитку внутрішнього туризму.

Методи дослідження. У роботі використано низку загальнонаукових та спеціальних методів: *методи аналізу і синтезу* – при вивченні теоретичних засад та нормативно-правової бази у сфері охорони культурної спадщини; *системний метод* – для розгляду спадщини як цілісного об'єкта управління у взаємозв'язку його структурних елементів; *метод порівняльного аналізу* – для зіставлення динаміки ключових показників за 2022-2024 роки; *програмно-цільовий метод* – при оцінці регіональних програм збереження та розвитку туризму; *метод збалансованих показників BSC* слугував основою для розробки системи KPI пропонованих заходів; *метод статистичного аналізу* офіційних даних звітів і програмних документів забезпечив кількісне підґрунтя для висновків дослідження.

Інформаційна база дослідження. Роботу виконано на основі законодавчих і нормативних актів України (Закон України «Про охорону культурної спадщини», Закон України «Про туризм»), міжнародних документів, регіональних програмних документів Хмельницької ОДА, щорічних звітів про виконання зазначених програм за 2022-2024 роки, Положення про управління інфраструктури Хмельницької ОДА, а також наукових праць вітчизняних і зарубіжних дослідників тощо.

Практичне значення одержаних результатів. Розроблені у третьому розділі заходи та система KPI можуть бути використані відділом туризму, курортів, транспорту та поштового зв'язку Управління інфраструктури Хмельницької ОДА при підготовці нової Програми розвитку туризму на 2026-2030 роки, а також органами місцевого самоврядування Хмельницької області при формуванні місцевих стратегій розвитку туристичної галузі.

Апробація результатів. Основні теоретичні положення та висновки бакалаврської роботи були апробовані на науково практичних заходах, а саме: III Міжнародній науково-практичній конференції «Туристично рекреаційна сфера: виклики сучасності» (м. Хмельницький, 2026 р.) [4], Науково-практичній конференції «Туризм у контексті сталого розвитку України: виклики, перспективи» (м. Луцьк, 2026 р.) [3].

Обсяг та структура роботи. Бакалаврська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи – 50 сторінок основного тексту. Список використаних джерел включає 51 найменувань. Робота містить 6 таблиць та 3 рисунки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ЯК ОСНОВНОГО ЧИННИКА РОЗВИТКУ ВНУТРІШНЬОГО ТУРИЗМУ

1.1. Історико-культурна спадщина: сутність, структура, класифікація і значення для розвитку внутрішнього туризму

Історико-культурна спадщина є важливою складовою духовного та матеріального життя суспільства. Вона відображає історичний шлях розвитку нації, її культурні надбання, традиції, світогляд та соціальні цінності. Саме через культурну спадщину формується національна самосвідомість, зберігається пам'ять про минуле й забезпечується послідовність історичного процесу [1]. В умовах розбудови незалежної державності особливого значення набуває усвідомлення культурної спадщини як необхідної ланки, що єднає минуле із сучасним, є важливим засобом патріотичного виховання та закладає основу для вивчення вітчизняної історії й культури.

Як зазначає у своїй праці, присвяченій проблемам вивчення, збереження та використання культурної спадщини України, Н.М. Чорна, об'єкти культурної спадщини несуть пізнавальне, виховне, наукове й естетичне навантаження, допомагають осмислити сучасне життя та історичне минуле, а їх збереження є необхідною умовою підтримання зв'язків між поколіннями [42]. Крім того, спадщина має вагоме економічне значення, адже є матеріальною та духовною основою для розвитку туристичної галузі, зокрема культурного туризму, який, за оцінкою Всесвітньої туристської організації, охоплює близько 40 % усіх туристичних поїздок у світі [51]. Таким чином, збереження та раціональне використання історико-культурної спадщини є не лише питанням національної ідентичності, а й важливим чинником соціально-економічного розвитку регіонів і держави загалом.

Закон України «Про охорону культурної спадщини» трактує культурну спадщину як сукупність об'єктів, успадкованих людством від попередніх поколінь, які мають історичну, наукову, художню або іншу культурну цінність,

незалежно від форми власності чи стану збереження [23]. У міжнародній практиці важливим орієнтиром є також Конвенція ЮНЕСКО про охорону Всесвітньої культурної та природної спадщини, яка набула чинності у 1972 році і зазначає, що культурна спадщина охоплює пам'ятки архітектури, археології, історії, ансамблі та визначні місця, що мають видатну універсальну цінність [6]. Відповідно, історико-культурна спадщина має не лише національне, а й загальнолюдське значення, адже сприяє збереженню культурного різноманіття світу.

Структура історико-культурної спадщини традиційно поділяється на матеріальну та нематеріальну. Матеріальна спадщина охоплює рухомі та нерухомі об'єкти, створені людиною, які мають історико-культурну, архітектурну, мистецьку або наукову цінність. До неї належать пам'ятки архітектури, археологічні знахідки, історичні будівлі, культові споруди, предмети мистецтва, документи, книги, музеї тощо [11]. На відміну від неї, нематеріальна спадщина включає традиції, звичаї, усну народну творчість, фольклор, ремесла, гастрономічні практики, музику, танці – тобто ті явища, що не мають матеріальної форми, але є носіями духовної культури народу [16]. Нематеріальна спадщина набуває все більшої популярності у сфері туризму, зокрема реалізуючись у вигляді етнографічного, фестивального та гастрономічного туризму, які дозволяють туристам безпосередньо долучитися до живої культури регіону та отримати автентичний досвід [38].

Окрім цього, у сучасній науці виділяють природно-культурну або антропогенну спадщину – це сукупність матеріальних, культурних та екологічних змін, створених людською діяльністю протягом історії. Вона охоплює як позитивні результати, до яких належать історичні парки, ландшафтні заповідники, дендропарки, меморіальні комплекси, які є не лише культурною цінністю, а й важливими рекреаційними територіями, так і негативні наслідки, такі як забруднення довкілля, порушення екосистем та зміна клімату. Завдяки такому поєднанню вони стають основою для розвитку екологічного та

пізнавального туризму, що сприяє збереженню довкілля та популяризації історичних пам'яток [45].

Класифікація об'єктів історико-культурної спадщини може здійснюватися за різними критеріями: за походженням, функціональним призначенням, ступенем збереженості, рівнем значущості (світового, національного чи місцевого значення) та формою власності. В українському законодавстві визначено поділ об'єктів за двома основними ознаками: типом і видом.

Відповідно до статті 2 Закону України «Про охорону культурної спадщини», за типом виокремлюються три категорії об'єктів: споруди – твори архітектури та інженерного мистецтва, твори монументальної скульптури та монументального малярства, археологічні об'єкти, печери з наявними свідченнями життєдіяльності людини, будівлі або приміщення в них, що зберегли автентичні свідчення про визначні історичні події, життя та діяльність відомих осіб; комплекси (ансамблі) – топографічно визначені сукупності окремих або поєднаних між собою об'єктів культурної спадщини; визначні місця – зони або ландшафти, природно-антропогенні витвори, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду.

За видом об'єкти поділяються на вісім груп: археологічні, історичні, об'єкти монументального мистецтва, архітектури, містобудування, садово-паркового мистецтва, ландшафтні та об'єкти науки і техніки [23].

Окремо виділяються режими охорони – пам'ятки, заповідники, охоронні зони, історико-культурні заповідні території. Узагальнену структуру класифікації відображено на рисунку 1.1.

З практичної точки зору для туризму важливо розмежовувати об'єкти, що вже залучені до туристичної діяльності, та ті, що лише мають потенціал для цього. Саме внутрішній туризм часто стає інструментом відновлення і популяризації маловідомих пам'яток, адже місцеві громади зацікавлені у їх збереженні та інтеграції в туристичну інфраструктуру [20].

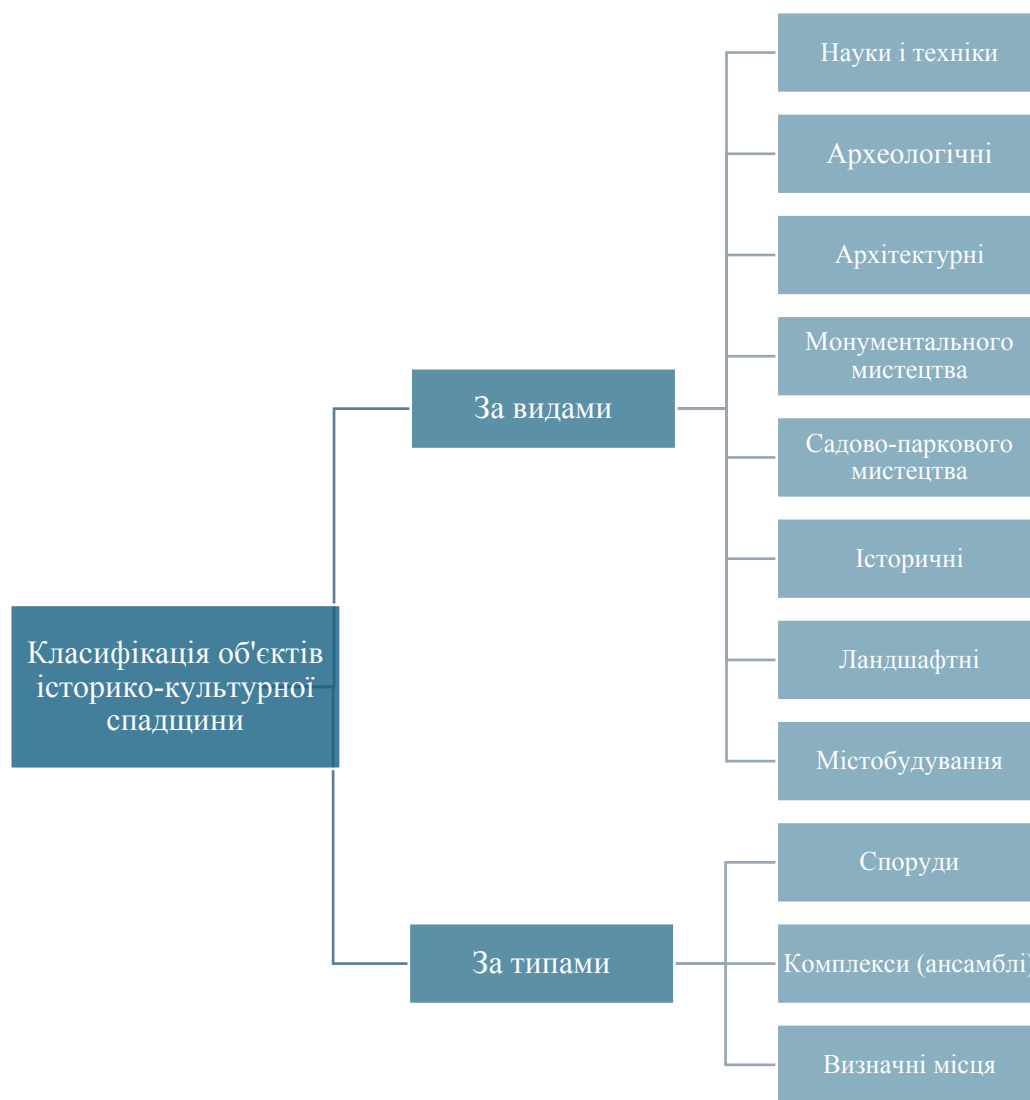

Рис. 1.1. Класифікація об'єктів історико-культурної спадщини

Примітка. Складено автором на основі [23].

Історико-культурна спадщина відіграє провідну роль у розвитку внутрішнього туризму, адже саме вона є головним мотивом подорожей територією власної країни. Її наявність створює передумови для формування туристичних маршрутів, підвищення привабливості регіонів та активізації економічної діяльності на місцях. Як зазначає в одній зі своїх праць О.Любіцева, культурна спадщина є фундаментом туристичної ідентичності держави, визначає її імідж та конкурентоспроможність на ринку туристичних послуг [12]. Саме тому, розвиток внутрішнього туризму безпосередньо пов'язаний із рівнем збереження та ефективності використання культурних і історичних ресурсів.

У межах внутрішнього туризму історико-культурна спадщина сприяє формуванню сталих туристичних потоків, підтримці малого та середнього бізнесу, розвитку сфери гостинності, створенню робочих місць та зростанню доходів місцевих бюджетів. Крім того, вона має значний соціальний ефект, що має на меті формування у громадян почуття гордості за свій край, сприяє патріотичному вихованню молоді, відродженню народних ремесел і традицій. Через туристичну діяльність зростає рівень культурної освіти населення, розширюється міжрегіональна комунікація та відбувається обмін культурним досвідом.

В Україні історико-культурні ресурси становлять основу низки видів туризму – культурно-пізнавального (екскурсійного), релігійного (з культурною і паломницькою програмою), етнографічного, подієвого (в основному гастрономічні та фестивальні тури). Прикладом успішного використання спадщини є туристичний маршрут «Camino Podolico», що поєднує у собі історичні пам'ятки, об'єкти архітектури, музеї, народні традиції та культурні заходи [44]. Це стимулює розвиток територій, підвищуючи їхню впізнаваність, залучаючи інвестиції та сприяючи збереженню об'єктів спадщини.

Водночас історико-культурна спадщина має і значний виховний потенціал. Вона допомагає зберегти історичну пам'ять, виховати повагу до минулого, розвивати почуття належності до своєї нації. У контексті євроінтеграції та глобалізаційних процесів культурна спадщина стає засобом міжкультурного діалогу та співпраці, адже збереження культурного різноманіття – одна з основ сталого розвитку сучасного суспільства.

1.2. Збереження та використання історико-культурної спадщини з туристичною метою

Збереження історико-культурної спадщини є одним із ключових завдань державної політики у сфері культури та туризму. Вона розглядається не лише як моральний обов'язок перед минулими поколіннями, але й як стратегічний ресурс

розвитку суспільства. Саме спадщина формує неповторний культурний простір держави, слугує основою туристичної привабливості регіонів та сприяє сталому розвитку територій. Відповідно до міжнародних і національних документів, охорона та використання культурної спадщини передбачає комплекс заходів, спрямованих на її збереження, дослідження, відновлення, популяризацію та інтеграцію у сучасне соціально-економічне життя [21].

Питання охорони спадщини регулюються низкою нормативно-правових актів. Основоположним є Закон України «Про охорону культурної спадщини», який визначає правові, організаційні та економічні засади діяльності у цій сфері, встановлює механізм державного контролю за станом збереження пам'яток та порядок їх використання [23]. Важливе значення мають також Закон України «Про туризм», Конвенція ЮНЕСКО про охорону нематеріальної культурної спадщини (2003 р.) та Конвенція Ради Європи про цінність культурної спадщини для суспільства (2005 р.) [45; 25; 46]. На міжнародному рівні питання збереження культурних цінностей інтегровані у політику сталого розвитку, що базується на поєднанні економічних, соціальних і екологічних інтересів.

Державна політика України у сфері охорони спадщини реалізується через діяльність центральних і місцевих органів влади. Координацію здійснює Міністерство культури та інформаційної політики України, а безпосереднє управління – обласні державні адміністрації, органи місцевого самоврядування, департаменти культури та туризму. Науково-дослідну й практичну роботу проводять такі установи, як Національний науково-дослідний реставраційний центр України, Інститут археології НАН України, а також державні історико-культурні заповідники. Проте на практиці ефективність цієї системи часто знижується через недостатнє фінансування, кадровий дефіцит і відсутність сталих механізмів управління пам'ятками [39].

Сучасна концепція збереження спадщини передбачає відхід від вузького розуміння охорони як лише реставрації або консервації пам'яток. Натомість, у фокусі уваги опиняється інтегроване управління, яке враховує соціальну, культурну та економічну складові. Одним із провідних підходів є залучення

місцевих громад до процесів охорони і використання спадщини. Громади виступають не лише як спостерігачі, а як активні учасники. Вони можуть ініціювати відновлення об'єктів, розвивати культурно-освітні проєкти, створювати тематичні маршрути й туристичні продукти, що базуються на локальних традиціях [41]. Така взаємодія підсилює ідентичність територій, розширює їхні туристичні можливості й забезпечує економічну вигоду для населення.

Використання історико-культурної спадщини у туристичних цілях має ґрунтуватися на принципі балансу між охороною та експлуатацією. Надмірне комерційне використання пам'яток може призвести до втрати їхньої автентичності, фізичного знищення або спотворення культурного контексту. Саме тому важливо дотримуватися міжнародних рекомендацій, зокрема документів ІКОМОС, які визначають принципи збереження історичних територій і їх раціонального використання. Туризм має виступати не засобом споживання культурних ресурсів, а інструментом для їхньої підтримки та відновлення [50].

Одним із найефективніших напрямів збереження і водночас популяризації спадщини є створення музеїв просто неба, історико-культурних заповідників і тематичних туристичних маршрутів. Такі форми дозволяють поєднати охорону об'єктів із доступом до них широкої аудиторії. У межах України позитивний досвід мають: Національний заповідник «Софія Київська», Києво-Печерська лавра, Хотинська фортеця, Кам'янець-Подільська фортеця, які поєднують науково-реставраційну діяльність із туристичним використанням. На регіональному рівні активно розвиваються етнографічні парки, музеї народної архітектури та побуту, що не лише зберігають артефакти, а й відтворюють традиційний спосіб життя, ремесла, побут та обряди [2].

Важливим аспектом є також цифровізація у сфері охорони спадщини. Створення електронних реєстрів пам'яток, інтерактивних мап, віртуальних турів і цифрових архівів забезпечує доступність культурних цінностей для широкої аудиторії, сприяє освітній діяльності й водночас допомагає у фаховому

моніторингу стану об'єктів [9]. Такі інновації активно впроваджуються в рамках європейських програм, зокрема EU4Culture та Creative Europe [47; 48]. В Україні також розпочато процес формування Єдиного державного реєстру нерухомих об'єктів культурної спадщини, що має забезпечити публічність інформації й прозорість управління пам'ятками [24].

Особливу роль у збереженні історико-культурної спадщини відіграє партнерство між державними структурами, приватним сектором та громадськими організаціями. Такий тристоронній формат взаємодії формує основу сучасної моделі публічно-приватного партнерства у сфері культури і туризму, що дозволяє поєднати адміністративні можливості держави, фінансовий потенціал бізнесу та ініціативність громадянського суспільства [17]. Держава забезпечує правове регулювання, охоронний статус об'єктів та контроль за дотриманням норм збереження; бізнес виступає джерелом інвестицій і нових управлінських підходів; а громадські об'єднання, фонди, волонтерські та культурні організації ініціюють конкретні проекти, спрямовані на відновлення й популяризацію пам'яток.

Участь приватного сектора у фінансуванні реставраційних робіт, створенні туристичної інфраструктури, благоустрої прилеглих територій чи організації культурних заходів дозволяє не лише зменшити навантаження на державний бюджет, але й підвищити ефективність реалізації таких програм. Важливим інструментом цього процесу є меценатство та корпоративна соціальна відповідальність, коли підприємства свідомо підтримують культурні ініціативи, розуміючи, що збережена спадщина сприяє розвитку території, де вони працюють.

Крайніми роками в Україні активно поширюється практика соціального підприємництва у сфері культури, коли частина прибутку від діяльності організації спрямовується на відновлення чи утримання об'єктів спадщини. Прикладом можуть бути локальні кав'ярні, сувенірні майстерні або готелі, які відраховують частину прибутку на реставрацію історичних будівель або підтримку культурних подій. Це створює не лише економічну, а й соціальну

цінність, адже такі підприємства підсилюють локальну ідентичність і залучають громаду до збереження культурного середовища [35].

Туристичні компанії та заклади гостинності дедалі частіше реалізують спільні програми з музеями, культурними центрами, заповідниками та органами місцевого самоврядування. Вони створюють тематичні маршрути, організовують фестивалі, інтерактивні екскурсії, історичні реконструкції, гастрономічні тури, що об'єднують різні культурні практики. Така співпраця сприяє формуванню цілісного культурно-туристичного продукту, який не лише приваблює відвідувачів, але й забезпечує сталі джерела фінансування для охорони спадщини. У результаті зберігаються пам'ятки, розвивається внутрішній туризм, зміцнюється культурна самобутність регіонів і створюється позитивний імідж держави на внутрішньому та міжнародному рівнях.

Збереження та використання історико-культурної спадщини має також освітній і виховний аспект. Туризм у цьому контексті виступає інструментом культурної просвіти, сприяє поширенню знань про історію, традиції та архітектурні надбання. Особливе значення мають культурно-освітні події – фестивалі, реконструкції, виставки, квести, екскурсії, які перетворюють відвідування пам'яток на емоційний і пізнавальний досвід. Таким чином, туризм не лише підтримує збереження спадщини, але й забезпечує її актуалізацію у свідомості суспільства.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1. Характеристика історико-культурної спадщини Хмельниччини і роль Хмельницької обласної державної адміністрації у її збереженні та використанні

Хмельницька область – один із найбагатших на культурно-історичну спадщину регіонів України. Розташована в центральній-західній частині країни, на перетині Поділля та Південно-Східної Волині, вона протягом багатьох століть була осередком різноманітних цивілізацій, держав і культур. Територія сучасної Хмельниччини входила до складу Київської Русі, Галицько-Волинського князівства, Великого князівства Литовського, Речі Посполитої та Османської імперії, а пізніше – Російської та Австро-Угорської імперій [18]. Кожна з цих держав залишила помітний слід в архітектурі, культурі та побуті краю, що й визначило виняткове різноманіття його спадщини. Регіон також відіграв ключову роль в історії українського козацтва: саме на Поділлі розгорталися події Хмельниччини – визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького, а численні замки та фортифікаційні споруди краю були безпосередніми свідками тих подій. Поліетнічний і полікультурний характер регіону відображається у спадщині різних народів, що мешкали тут упродовж століть, – українців, поляків, євреїв, вірмен та інших, – залишивши після себе унікальні архітектурні ансамблі, культові споруди та матеріальні артефакти. Це зумовило формування унікальної та різноманітної спадщини, яка охоплює пам'ятки від епохи неоліту до початку XX століття [10].

Станом на 1 грудня 2025 року на обліку в Хмельницькій області перебуває 2028 пам'яток, з них: 264 пам'ятки археології, 278 пам'яток архітектури та містобудування, 34 пам'ятки монументального мистецтва, 1449 пам'яток історії, три пам'ятки науки і техніки. Окрім того, зафіксовано 1596 щойно виявлених

об'єктів культурної спадщини [32]. Візуальний розподіл пам'яток за видами подано на рис. 2.1.

Рис. 2.1. Структура пам'яток культурної спадщини Хмельницької області за видами станом на грудень 2025 р.

Примітка. Складено автором.

Порівняно з даними Програми розвитку туризму Хмельницької області на 2021-2025 роки, де на момент її розробки обліковувалось 2896 пам'яток (з урахуванням щойно виявлених об'єктів, які на той момент налічували 1617 одиниць), загальна кількість об'єктів залишається значною, а наукова і облікова робота – активною [34].

Серед пам'яток архітектури домінують об'єкти замкової та фортифікаційної архітектури, культові споруди, палацово-паркові ансамблі, садиби та рештки давньоруських і середньовічних укріплень. Визначними туристичними магнітами регіону є Кам'янець-Подільська фортеця – пам'ятка архітектури національного значення XI–XIX ст., Меджибізький замок XIV–XIX ст., Державний історико-культурний заповідник «Самчики», Державний історико-культурний заповідник «Межибіж», Національний історико-архітектурний заповідник «Кам'янець», Малієвецький палацово-парковий

комплекс (Додаток А). До Списку історичних населених місць України включено 24 населених пункти Хмельницької області [32].

Важливою складовою спадщини регіону є нематеріальна культурна спадщина, яка охоплює різноманітні форми народної творчості та традицій. Серед них – Самчиківський розпис (Додаток Б), внесений до Реєстру нематеріальної спадщини України, традиційне гончарство Зінькова та Смотрича, що зберігає давні технології обробки глини, а також подільський та волинський народний одяг із характерним орнаментом і вишивкою. Окреме місце посідають гастрономічні традиції краю – вареники з піском з Антонін, крафтові сири та вина Поділля, які поступово здобувають визнання далеко за межами регіону. Невід’ємною частиною нематеріальної спадщини залишаються обряди та звичаї, що активно відроджуються місцевими громадами й передаються новим поколінням як жива пам’ять про культурну самобутність краю.

Управління у сфері збереження та використання об’єктів культурної спадщини здійснюється відповідно до Закону України «Про охорону культурної спадщини» на двох рівнях: центральному, який представлений Міністерством культури та інформаційної політики України [14], та регіональному. У межах області ключову роль відіграє Хмельницька обласна державна адміністрація в особі двох її структурних підрозділів – Департаменту інформаційної діяльності, культури, національностей та релігій і Управління інфраструктури.

Департамент інформаційної діяльності, культури, національностей та релігій Хмельницької ОДА є відповідальним виконавцем Програми збереження об’єктів культурної спадщини Хмельницької області. Саме цей структурний підрозділ організовує виготовлення облікової та науково-проектної документації на пам’ятки, здійснює реєстрацію об’єктів у Державному реєстрі нерухомих пам’яток України, проводить протиаварійні та реставраційні роботи, здійснює моніторинг стану пам’яток і координує діяльність Хмельницького обласного науково-методичного центру культури та мистецтва як виконавця відповідних заходів [32].

Управління інфраструктури Хмельницької ОДА є структурним підрозділом, що утворюється головою обласної державної адміністрації. Відповідно до Положення про Управління інфраструктури Хмельницької обласної державної адміністрації затвердженого розпорядженням начальника ОВА від 07.07.2025 року, основним завданням Управління є реалізація державної політики з питань розвитку інфраструктури, а також у сфері туризму та курортів на території Хмельницької області [22]. Управління підпорядковане голові ОДА, підзвітне і підконтрольне Міністерству розвитку громад та територій України.

У складі Управління інфраструктури діє відділ туризму, курортів, транспорту та поштового зв'язку, який безпосередньо здійснює повноваження у туристичній сфері. Саме цей відділ є відповідальним виконавцем Програми розвитку туризму Хмельницької області на 2021–2025 роки і координує реалізацію всіх шести напрямів Програми в межах своєї компетенції [19]. Він здійснює аналіз стану та тенденцій розвитку туристичної галузі, бере участь у формуванні пріоритетів розвитку, організовує виконання заходів із промоції туристичного потенціалу, розвитку туристичної інфраструктури, впровадження сучасних інформаційних технологій та інституційного забезпечення галузі. Детальніше організаційну структуру управління представлено на рисунку 2.2.

Рис. 2.2. Організаційна структура управління

Примітка. Складено автором.

Отже, організаційне управління у сфері туризму та збереження культурної спадщини на регіональному рівні здійснюється через Хмельницьку ОДА, яка координує діяльність двох ключових структурних підрозділів. Управління інфраструктури в особі відділу туризму, курортів, транспорту та поштового зв'язку відповідає за туристичну діяльність, тоді як Департамент інформаційної діяльності, культури, національностей та релігій забезпечує охорону культурної спадщини. Обидва підрозділи взаємодіють у питаннях інтеграції об'єктів спадщини в туристичні маршрути та реалізації спільних програмних завдань.

Стратегічною основою регіональної політики у сфері збереження та туристичного використання історико-культурної спадщини є Стратегія регіонального розвитку Хмельницької області на 2021–2027 роки, затверджена рішенням обласної ради від 20 грудня 2019 року [37]. Документ визначає пріоритетні напрями розвитку регіону з урахуванням Цілей сталого розвитку України до 2030 року [31] та є головним плановим орієнтиром для галузевих програм і заходів на обласному рівні. У 2025 році Стратегію було актуалізовано з урахуванням викликів воєнного стану та нових потреб регіонального розвитку [36].

Ключовим інструментом регіональної політики у досліджуваній сфері є програмно-цільовий метод управління. Відділ туризму, курортів, транспорту та поштового зв'язку забезпечує координацію виконання Програми розвитку туризму Хмельницької області на 2021-2025 роки. Програма охоплює шість напрямів: промоцію туристичного потенціалу, розвиток туристичної інфраструктури, покращення доступності туристичних об'єктів, впровадження сучасних інформаційних технологій, інституційне забезпечення та забезпечення захисту і безпеки туристів [34].

Паралельно Департамент інформаційної діяльності, культури, національностей та релігій реалізує Програму збереження об'єктів культурної спадщини Хмельницької області на 2021-2025 [33]. У 2025 році завершується дія обох програм і вже розроблено нову Програму збереження об'єктів культурної

спадщини Хмельницької області на 2026-2030 роки. На реалізацію нової програми передбачено 2194,8 тис. грн. з обласного бюджету [32].

Хмельницька область має значний туристично-рекреаційний потенціал. Понад 15% площі регіону відноситься до природно-заповідного фонду. Найбільший в Україні та Європі Національний природний парк «Подільські Товтри» займає 261,3 тисячі гектарів. Туристична інфраструктура включає близько 196 закладів розміщення на 18477 ліжко-місць, 10 оздоровчо-лікувальних закладів, понад 1334 заклади громадського харчування [34]. Функціонує Хмельницький туристично-інформаційний центр, який веде активну промоцію регіону через офіційний сайт та соціальні мережі [40].

Для реалізації туристичних можливостей регіону визначено шість пріоритетних туристичних локацій: Кам'янець (як історичне населене місце), Меджибіж, Державний історико-культурний заповідник «Самчики», Старокостянтинів, курорт «Сатанів» та туристично-рекреаційна територія «Дністровська зона» [34]. Серед туристичних маршрутів особливе місце займає «Camino Podolico» – культурно-туристичний пішохідний маршрут який простягається від Вінниці до Кам'янця-Подільського, і був включений до Європейської федерації шляху Святого Якова у червні 2023 року.

Таким чином, Хмельницька область є регіоном із потужним потенціалом для розвитку внутрішнього туризму на основі збереженої і облікованої культурно-історичної спадщини. Реалізацію регіональної туристичної політики забезпечує відділ туризму, курортів, транспорту та поштового зв'язку Управління інфраструктури Хмельницької ОДА, а збереження пам'яток – Департамент інформаційної діяльності, культури, національностей та релігій. Узгоджена взаємодія цих структур визначає ефективність реалізації регіональної культурно-туристичної політики.

2.2. Оцінка рівня збереження й використання об'єктів історико-культурної спадщини у туристичній сфері Хмельницької області

Оцінка рівня збереження та туристичного використання об'єктів історико-культурної спадщини Хмельницької області здійснюється на підставі аналізу звітів про виконання Програми збереження об'єктів культурної спадщини та Програми розвитку туризму за 2022-2024 роки. Ці документи є основними джерелами офіційних даних про стан реалізації регіональної політики у досліджуваній сфері.

Аналіз виконання Програми збереження культурної спадщини за 2021-2025 роки свідчить про нерівномірну динаміку фінансування та виконання заходів. Зокрема, у 2022 році кошти на виконання завдань Програми з обласного бюджету не виділялися взагалі – це пояснюється початком повномасштабного вторгнення та переорієнтацією бюджетних видатків. Натомість у 2023 році фінансування відновилося: на виготовлення облікової документації на пам'ятки культурної спадщини з обласного бюджету виділено 170,0 тис. грн., а у 2024 році вже 190,0 тис. грн (касові видатки становили 186,6 тис. грн.) [27; 29]. Детальніше динаміку фінансування заходів представлено в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Фінансування заходів Програми збереження об'єктів культурної спадщини
Хмельницької області у 2022-2024 роках (тис. грн.)

Рік	Передбачено Програмою	Виділено з обласного бюджету	Касові видатки
2022	—	0	0
2023	—	170,0	170,0
2024	—	190,0	186,6
2026–2030 (план)	2194,8 (загалом)	323,1 (2026)	—

Примітка. Складено автором на основі [27; 29; 32].

У 2023 році кошти з обласного бюджету були спрямовані виключно на виготовлення облікової документації на пам'ятки архітектури та пам'ятки археології – пріоритетний напрям, що забезпечує юридичне підґрунтя для подальшої охорони та реставрації об'єктів. Зокрема, Національним історико-архітектурним заповідником «Кам'янець» виготовлено документацію загальною

вартістю 99660,1 грн. на 6 пам'яток архітектури національного значення та 2 щойно виявлені об'єкти, що є важливим кроком до їхньої офіційної реєстрації та правового захисту. Решта коштів спрямована на виготовлення документації Державним підприємством «Науково-дослідний центр “Охоронна археологічна служба України”» Інституту археології НАН України – спеціалізованою установою, яка здійснює дослідження й експериментальні розробки у сфері суспільних і гуманітарних наук та діяльність з охорони і використання пам'яток історії та культури, – в результаті чого було опрацьовано документацію на 11 об'єктів археології [8].

За підсумками роботи до Державного реєстру нерухомих пам'яток України внесено 8 пам'яток архітектури національного значення та 5 пам'яток археології місцевого значення [24].

У 2024 році аналогічна робота охопила 4 пам'ятки архітектури (99,5 тис. грн.) та 10 об'єктів археології (87,1 тис. грн.). За результатами до Державного реєстру внесено 23 пам'ятки архітектури та історії місцевого значення [41]. Динаміку реєстрації пам'яток подано в таблиці 2.2.

Серед ключових проблем у сфері збереження спадщини, що їх відображає нова Програма на 2026–2030 роки зазначено незадовільний технічний стан значної частини пам'яток, а саме потреба у протиаварійних і реставраційних роботах, відсутність визначених зон охорони, що створює ризики несанкціонованого будівництва поруч із пам'ятками, а також неповнота облікової документації.

Таблиця 2.2

Кількість об'єктів культурної спадщини, внесених до Державного реєстру нерухомих пам'яток України в 2023–2024 роках

Рік	Пам'ятки архітектури	Пам'ятки археології
2023	8 (нац. значення)	5 (місц. значення)
2024	23 (місц. значення)	—

Примітка. Складено автором на основі [27; 29].

Серйозним викликом залишаються воєнні пошкодження: зокрема, у ніч на 19 серпня 2023 року Меджибізький замок зазнав значних ушкоджень від

вибухової хвилі внаслідок російського ракетного удару: було пошкоджено дахи музейних корпусів і Лицарської вежі, вибито вікна та двері, утворилися тріщини у стінах [13].

Щодо туристичного використання об'єктів спадщини, аналіз виконання Програми розвитку туризму за 2022–2024 роки демонструє поступове відновлення туристичної активності в регіоні попри складні умови воєнного стану. Відділ туризму, курортів, транспорту та поштового зв'язку Управління інфраструктури ОДА забезпечував координацію реалізації шести напрямів Програми, а звітність затверджувалась начальником Управління інфраструктури.

У 2022 році, внаслідок повномасштабного вторгнення, значну частину запланованих заходів не було виконано у повному обсязі. Проте туристична сфера продемонструвала здатність до адаптації: громади залучали наявну туристичну інфраструктуру для прийому внутрішньо переміщених осіб, розроблялись нові екскурсійні програми, здійснювалась промоція об'єктів спадщини. Зокрема, спільно з Кам'янець-Подільським державним заповідником та рекомендованими екскурсоводами організовано безкоштовні екскурсії та квести для внутрішньо переміщених осіб [26].

У 2023 році туристична галузь розпочала активне відновлення: зростала наповнюваність готелів, ресторанів і туристичних атракцій, розроблялись нові маршрути, проводились культурні фестивалі, покращувалось облаштування туристичних об'єктів. У Національному природному парку «Подільські Товтри» завершено будівництво візит-центру на «Давній Бакоті», збудовано підвісну дерев'яну еколого-пізнавальну стежку протяжністю 500 метрів із двома оглядовими майданчиками, встановлено систему аудіогідів, у тому числі двомовні стенди зі шрифтом Брайля [28]. Того ж року маршрут Camino Podolico було включено до Європейської федерації шляху Святого Якова, що стало визнанням туристичного потенціалу регіону на міжнародному рівні.

У 2024 році туристична галузь зберігала сталу динаміку розвитку попри продовження воєнного стану. У Кам'янець-Подільській міській територіальній

громаді туристичний збір перевищив 1,0 млн.грн., що є переконливим свідченням реального відновлення туристичних потоків [30]. У місті Хмельницький впроваджено шість тематичних маршрутів об'єктами культурної спадщини, а в Кам'янці-Подільському в рамках програми «Велика реставрація» проведено реставраційні роботи на фортеці та баштах. Показовою є також динаміка екскурсійної діяльності в Нетішині: якщо у 2023 році було проведено 245 екскурсій із загальною кількістю 13005 учасників, то у 2024 році ці показники зросли до 299 екскурсій та 18727 відвідувачів відповідно [28; 30]. Узагальнену динаміку ключових показників туристичної діяльності регіону за досліджуваний період представлено в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Динаміка окремих показників туристичної діяльності Хмельницької області у
2022-2024 роках

Показник	2022	2023	2024
Фінансування Програми збереження КС з обл. бюджету, тис. грн	0	170,0	190,0
Внесено до Держреєстру пам'яток (за рік)	—	13	23
Кількість екскурсій у НМ «Нетішин»	—	245	299
Кількість відвідувачів екскурсій у НМ «Нетішин»	—	13 005	18 727
Туристичний збір у Кам'янці-Подільському, млн грн	—	—	>1,0
Протяжність велосипедних доріжок (приріст), км	+2,4	+1,7	—

Примітка. Складено автором на основі [26; 28; 30].

Аналіз виконання напряму «Розвиток туристичної інфраструктури» Програми розвитку туризму свідчить про активну інтеграцію об'єктів культурної спадщини в туристичні маршрути регіону. За три роки, від 2022 до 2024, у різних громадах Хмельниччини розроблено і реалізовано понад 30 нових туристичних маршрутів, що охоплюють як окремі пам'ятки архітектури та історії, так і цілі культурно-ландшафтні зони. Кожен із цих маршрутів має чітко визначену тематичну спрямованість: сакральну, етнічну, природну чи фортифікаційну, що дозволяє залучити ширшу аудиторію туристів і ознайомити їх зі спадщиною

краю в усьому її різноманітті. Така тематична диверсифікація туристичного продукту є свідченням зрілого підходу до планування маршрутної мережі регіону, адже вона враховує різні інтереси та мотивації сучасного туриста. Водночас розвиток маршрутної інфраструктури сприяє рівномірнішому розподілу туристичних потоків між населеними пунктами області та включенню до туристичного обігу об'єктів, які раніше залишалися поза увагою широкої аудиторії.

Серед реалізованих маршрутів особливо вирізняються ті, що поєднують кілька населених пунктів і створюють цілісний наратив про історію Поділля. Маршрут «Китайгородська дорога часу» занурює мандрівників у середньовічну атмосферу подільського порубіжжя, тоді як «Таємниці Золотої долини» розкривають природно-культурний потенціал регіону. Маршрут «Сивоволосі свідки давнини», що пролягає між Хмельницьким і Сатановом, знайомить туристів із найдавнішими архітектурними пам'ятками краю. «Синьоока Волинь», яка охоплює Старокостянтинів і Самчики, відображає волинську культурну традицію та садибну спадщину регіону. «Подільська Венеція», що проходить через Меджибіж, Летичів і Головчинці, демонструє унікальне поєднання замкової архітектури і природних водних ландшафтів. Маршрут «Шляхами семи народів» акцентує увагу на поліетнічному характері Хмельниччини та спадщині різних культур, що співіснували на цих землях упродовж століть, а «Таємниці сакрального Кам'янця» зосереджені на релігійній і фортифікаційній спадщині одного з найвідоміших міст регіону [26; 28; 30].

Окремої уваги заслуговує досвід обласного центру. У місті Хмельницький впроваджено шість тематичних маршрутів, безпосередньо пов'язаних з об'єктами культурної спадщини. Маршрут «Старий Проскурів» знайомить із забудовою та побутом міста кінця XIX – початку XX століття, тоді як «Проскурів комерційний» і «Кам'янецька купецька» відтворюють торговельну та підприємницьку атмосферу дореволюційного міста. «Не типовий Проскурів» пропонує нестандартний погляд на маловідомі сторінки міської історії, «Курс на незалежність» присвячений суспільно-політичним подіям XX століття, а

«Масони з міста над Бугом» розкриває таємничі й маловідомі аспекти культурного життя Проскурова [30]. Ці маршрути є важливим інструментом популяризації локальної ідентичності серед як місцевих мешканців, так і гостей міста, а їхня тематична різноманітність свідчить про комплексний підхід до використання культурно-історичного потенціалу обласного центру.

В умовах повномасштабної війни меморіальний туризм набуває в Україні особливого суспільного значення. Вшанування пам'яті полеглих захисників, осмислення подій Революції Гідності та формування колективної пам'яті про боротьбу за незалежність стають невід'ємною частиною національної ідентичності. Меморіальний туризм у цьому контексті виконує не лише пізнавальну, а й виховну та консолідуючу функцію – він об'єднує громади навколо спільних цінностей, увіковічує імена героїв і формує емоційний зв'язок між сучасним суспільством та його історією.

Яскравим прикладом такого підходу на Хмельниччині є маршрут «Хмельниччина. Місця пам'яті» – тематичний проєкт, спрямований на вшанування героїв Небесної Сотні та загиблих воїнів-захисників України. Маршрут об'єднує п'ять локацій, кожна з яких несе самостійне меморіальне навантаження і водночас є частиною цілісного наративу про жертвовність і мужність захисників краю. Відправною точкою слугує «Стела пам'яті» на Майдані Незалежності у Хмельницькому – центральний меморіальний об'єкт обласного центру, що символізує зв'язок між подіями 2013–2014 років і сучасною збройною боротьбою. Далі маршрут веде до «Скверу Героїв» у Кам'янці-Подільському – простору громадської скорботи та пошани, що органічно вписується в історичне середовище одного з найвідоміших міст регіону. У смт Антоніні увагу привертає «Стела пам'яті» зі світлинами полеглих воїнів-земляків – особливо зворушливий елемент маршруту, що надає меморіальній культурі людського, особистісного виміру. У Старокостянтинові розміщено панно «За волю України», яке поєднує мистецьке висловлювання з патріотичним змістом. Завершується маршрут у Меджибізькому замку – одній із найвизначніших фортифікаційних пам'яток Поділля, що символічно пов'язує

сучасну боротьбу за незалежність із багатовіковою традицією захисту рідної землі [13].

Цей маршрут є унікальним прикладом поєднання сучасної меморіальної культури з історико-культурними пам'ятками регіону. Він формує новий тип туристичного продукту, в якому об'єкти спадщини слугують не лише пізнавальними атракціями, а й місцями живої пам'яті та громадянської рефлексії. Подібний підхід відображає загальноєвропейську тенденцію до включення місць пам'яті в туристичні практики як інструменту збереження колективної ідентичності та передачі історичного досвіду наступним поколінням.

Важливою тенденцією сучасного розвитку туристичної галузі Хмельниччини також є її послідовна цифровізація. В умовах зростання попиту на самостійні подорожі та дистанційний доступ до інформації впровадження цифрових інструментів стає необхідною умовою конкурентоспроможності регіонального туристичного продукту. Цифрові технології не лише розширюють канали комунікації з туристом, а й суттєво підвищують доступність об'єктів культурної спадщини для різних категорій відвідувачів, зокрема людей з обмеженими можливостями, іноземних гостей та молодіжної аудиторії.

У 2022-2024 роках у низці громад Хмельницької області реалізовано комплекс заходів із цифрового оснащення туристичної інфраструктури. Сенсорні туристичні кіоски встановлено у Хмельницькому, Чорноострівській територіальній громаді, Державному історико-культурному заповіднику «Самчики» та Хмельницькому обласному художньому музеї. Ці інтерактивні термінали забезпечують цілодобовий доступ до інформації про туристичні об'єкти, маршрути та події регіону, що особливо важливо в умовах обмеженого режиму роботи інформаційних служб. У Кам'янець-Подільській, Славутській та Дунаєвецькій територіальних громадах виготовлено інформаційні стенди з QR-кодами, що дозволяють туристам миттєво отримувати розширену інформацію про об'єкти спадщини безпосередньо на місці. У Національному природному парку «Подільські Товтри» розроблено систему аудіогідів, яка забезпечує якісний супровід відвідувачів без необхідності залучення екскурсоводів.

Паралельно в регіоні запроваджено онлайн-платформи та мобільні додатки, що інтегрують туристичні маршрути, об'єкти культурної спадщини та сервісну інфраструктуру в єдиний цифровий простір [26; 28; 30].

Сукупність цих заходів свідчить про системний підхід до цифрової трансформації туристичної галузі регіону. Цифровізація туристичної інфраструктури не лише підвищує інформаційну доступність об'єктів культурної спадщини, а й формує сучасний імідж Хмельниччини як регіону, здатного відповідати викликам і запитам сучасного туристичного ринку.

Аналіз виконання напряму «Покращення доступності туристичних об'єктів» виявив неоднозначну картину: поряд із відчутним прогресом у низці напрямів зберігаються суттєві системні прогалини, що стримують повноцінний розвиток туристичної інфраструктури регіону.

Серед позитивних зрушень варто відзначити комплекс заходів із фізичної доступності туристичних об'єктів. У Хмельницькому та Кам'янці-Подільському проведено ремонт доріг і тротуарів, що покращило умови пересування туристів у межах міст. Загальний приріст мережі велодоріжок у 2022-2023 роках становив 4,1 км., що сприяє розвитку активного та екологічного туризму. Паралельно здійснювалося облаштування пандусів та тактильної плитки, спрямоване на забезпечення безбар'єрного доступу до туристичних об'єктів для людей з обмеженими можливостями. Показовим результатом цих зусиль стало входження Городоцького краєзнавчого музею до десятки найкращих закладів України за рівнем доступності, що свідчить про реальну ефективність вжитих заходів і може слугувати орієнтиром для інших установ регіону.

Водночас ситуація з транспортною доступністю до об'єктів культурної спадщини поза межами великих міст залишається проблемною. У 2024 році роботи з реконструкції автомобільних доріг державного значення на території Хмельницької області не проводилися, що суттєво стримує туристичні потоки до віддалених пам'яток. Значна частина об'єктів культурної спадщини регіону зосереджена саме у малих містах і сільській місцевості. Відсутність якісного дорожнього сполучення фактично виключає ці об'єкти з активного туристичного

обігу, знижуючи потенціал регіону та можливості для формування повноцінних багатоденних туристичних маршрутів.

За результатами аналізу можна виявити ключові слабкі місця у системі збереження та туристичного використання спадщини Хмельниччини.

Першою і найбільш системною проблемою є хронічне недофінансування галузі. Навіть за умов відновлення бюджетних видатків у 2023-2024 роках загальний обсяг фінансування 170-190 тис. грн. на рік залишається вкрай недостатнім порівняно з реальними потребами. Для порівняння: реставраційні роботи навіть на одному середньому об'єкті культурної спадщини можуть вимагати в декілька разів більших витрат, ніж передбачено на весь регіон. Показово, що нова Програма збереження культурної спадщини на 2026-2030 роки передбачає лише 2194,8 тис. грн. за п'ять років, тобто в середньому близько 439 тис. грн. на рік. Такий обсяг видатків не дозволяє вести повноцінну реставраційну діяльність, забезпечувати регулярний моніторинг стану пам'яток і фінансувати їхню популяризацію одночасно, що фактично консервує наявні проблеми замість їх вирішення.

Другою суттєвою проблемою є відсутність комплексної системи моніторингу стану пам'яток. На сьогодні не існує єдиного механізму систематичного обстеження об'єктів культурної спадщини, що унеможливорює своєчасне виявлення аварійних ситуацій і планування превентивних заходів. Паралельно спостерігається слабкість контролю за дотриманням охоронних зобов'язань з боку власників і користувачів пам'яток, що нерідко призводить до їхнього занедбання, несанкціонованих перебудов або повного руйнування без жодних правових наслідків для відповідальних осіб.

Третьою проблемою є виражена нерівномірність розвитку туристичної інфраструктури в межах регіону. Переважна більшість інвестицій, проєктів і туристичних ініціатив зосереджена в Кам'янці-Подільському та обласному центрі, які вже мають розвинену інфраструктуру та усталені туристичні потоки. Натомість численні пам'ятки, розташовані в сільській місцевості та малих містах, залишаються практично виключеними з туристичного обігу через

відсутність належного транспортного сполучення, інформаційного супроводу та базової туристичної інфраструктури. Така концентрація ресурсів не лише обмежує туристичний потенціал регіону, а й поглиблює нерівномірність соціально-економічного розвитку між центром і периферією.

Четвертою проблемою є слабка промоція туристичних локацій як на регіональному, так і на національному рівні. Значна частина об'єктів культурної спадщини Хмельниччини залишається маловідомою навіть серед жителів області, не кажучи вже про потенційних туристів з інших регіонів України чи з-за кордону. Відсутність системної маркетингової стратегії, недостатня присутність у цифровому середовищі та брак якісного візуального і текстового контенту про туристичні об'єкти суттєво знижують впізнаваність регіону та його здатність конкурувати на туристичному ринку.

Таким чином, аналіз свідчить про наявність значного туристичного потенціалу на основі культурно-історичної спадщини Хмельниччини та поступове відновлення туристичної активності після початку повномасштабної агресії. Водночас для повноцінного використання цього потенціалу необхідне збільшення фінансування охорони пам'яток, системний розвиток туристичної інфраструктури, цифровізація та вдосконалення промоції. Ці виклики визначають пріоритетні напрями вдосконалення, які розглядаються у третьому розділі роботи.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ПОКРАЩЕННЯ СТАНУ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ РЕГІОНУ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ВНУТРІШНЬОГО ТУРИЗМУ

3.1. Інноваційні підходи до розвитку внутрішнього туризму на основі історико-культурної спадщини Хмельницької області

Результати аналізу, проведеного у другому розділі, засвідчили, що Хмельницька область, незважаючи на збройний конфлікт, демонструє позитивну динаміку відновлення туристичної діяльності. Водночас наявний потенціал культурної спадщини регіону використовується лише частково: з-поміж 2028 облікованих пам'яток і 1596 щойно виявлених об'єктів переважна більшість залишається поза межами активного туристичного обігу через недостатній рівень інфраструктурного забезпечення, інформаційної промоції та управлінської координації.

Для якісного переходу від етапу відновлення до сталого зростання туристичної галузі необхідне впровадження комплексу інноваційних підходів, спрямованих на підвищення туристичної привабливості регіону та більш ефективне використання його спадщини. Такі підходи мають охоплювати як удосконалення існуючої інфраструктури, так і розробку нових туристичних продуктів, розширення цифрових інструментів просування та залучення додаткових джерел фінансування. Координацію реалізації цих заходів доцільно здійснювати силами відділу туризму, курортів, транспорту та поштового зв'язку Управління інфраструктури Хмельницької обласної державної адміністрації як профільного органу, відповідального за формування та виконання регіональної туристичної політики.

Першим і найбільш перспективним напрямом є розвиток цифрового та імерсивного туризму на основі спадщини. Як світовий, так і вітчизняний досвід свідчить, що технології доповненої реальності (AR) та тривимірної (3D) візуалізації дозволяють суттєво підвищити привабливість об'єктів культурної

спадщини, зокрема тих, що мають пошкодження або знаходяться у незадовільному стані [43; 9]. Для Хмельниччини цей підхід є особливо актуальним з двох причин. По-перше, значна частина пам'яток потребує реставрації, проте залишається відкритою для відвідувачів, що створює суперечність між необхідністю збереження об'єктів та потребою у їхній туристичній доступності. По-друге, Меджибізький замок, пошкоджений внаслідок ракетного удару у 2023 році, вже частково включив розповідь про руйнування до своєї екскурсійної програми. Це унікальний приклад так званої «живої» взаємодії спадщини з реаліями сьогодення, коли сам факт пошкодження стає частиною культурного наративу і засобом формування суспільної пам'яті.

Конкретним заходом у цьому напрямі є впровадження AR-застосунку «Хмельниччина: спадщина крізь віки». Застосунок має забезпечувати візуалізацію первісного вигляду пам'яток, зокрема відтворення фортифікаційних споруд Кам'янця-Подільського, замку в Меджибожі та палацово-паркового ансамблю «Самчики», аудіогідовий супровід об'єктами понад 20 мовами, інтерактивні квести по пам'ятках, а також функцію 3D-сканування об'єктів для подальшого цифрового архівування. Варто зазначити, що подібні технологічні рішення наразі обговорюються переважно у форматі науково-практичних конференцій і залишаються на рівні академічного дискурсу, тоді як їхнє практичне впровадження як повноцінного туристичного продукту на регіональному ринку ще не відбулося. Подолання цього розриву між науковою апробацією та реальним туристичним застосуванням є одним із ключових завдань для відповідальних органів управління.

Розробка такого застосунку вже частково апробована на місцевому рівні: Кам'янець-Подільською міською територіальною громадою у 2024 році заплановано 3D-сканування Старого Замку [30]. Цей крок є важливим прецедентом, який засвідчує технічну готовність і зацікавленість місцевих органів влади у цифровізації спадщини. Завданням відділу туризму, курортів, транспорту та поштового зв'язку Управління інфраструктури Хмельницької ОДА є масштабування цієї практики на регіональний рівень, координація між

зацікавленими громадами та включення застосунку до регіональної туристичної платформи як єдиного цифрового середовища для просування об'єктів культурної спадщини Хмельниччини.

Другим інноваційним підходом є розвиток тематичного кластерного туризму на основі культурної спадщини регіону. На відміну від традиційних окремих маршрутів, кластерний підхід передбачає об'єднання об'єктів культурної спадщини, природних атракцій, гастрономічних локацій та засобів розміщення в єдині тематичні продукти, що пропонують туристу цілісний і насичений досвід відповідно до його потреб. Така модель організації туристичної пропозиції є ефективнішою з точки зору маркетингу, оскільки дозволяє формувати впізнаваний бренд дестинації, подовжувати тривалість перебування туристів у регіоні та залучати ширшу аудиторію через чітко визначену тематичну ідентичність продукту. На Хмельниччині вже існують необхідні передумови для формування щонайменше чотирьох таких кластерів.

Перший кластер умовно може бути названий «Подільський замковий маршрут». Його основу складають найвизначніші фортифікаційні пам'ятки регіону: Кам'янець-Подільська фортеця, Меджибізький замок, замок у Рихті, Старокостянтинівська фортеця та замок Острозьких в Ізяславі. Об'єднані в єдиний тематичний продукт, ці об'єкти утворюють потужний маршрут, здатний конкурувати з відомими замковими маршрутами Центральної Європи. Додаткова цінність кластеру полягає в можливості інтеграції до нього елементів гастрономічного та меморіального туризму, що суттєво збагачує загальний туристичний досвід.

Другий кластер «Монастирський шлях Поділля» орієнтований на духовну та архітектурну спадщину регіону. До його складу можуть увійти Троїцький монастир у Сатанові XVII–XVIII століть, Францисканський монастир у Кам'янці-Подільському XVI–XVIII століть і Залишки скельного монастиря літописного міста Бакота XI–XIV століть. Цей кластер має значний потенціал для залучення туристів, зацікавлених у релігійному паломництві, сакральній архітектурі та медитативних подорожах, які набувають дедалі більшої

популярності в сучасному туризмі. Поєднання об'єктів різних конфесій і епох дозволяє сформувати різноманітний і змістовний маршрут.

Третій – «Аристократична Хмельниччина» зосереджений на садибно-палацовій спадщині та культурі польсько-української шляхти. Маршрут міг би охопити палацово-паркові ансамблі Самчиків, Антонін і Маліївців, кожен з яких є унікальним зразком аристократичної архітектури та садово-паркового мистецтва. Цей кластер відкриває можливості для розвитку культурно-пізнавального та подієвого туризму, зокрема через організацію тематичних фестивалів, костюмованих екскурсій і майстер-класів з традиційних мистецтв, що відповідають сучасним запитам туристів на інтерактивний досвід.

Четвертий кластер «Пам'ять нескорених» є логічним розширенням уже реалізованого проєкту «Хмельниччина. Місця пам'яті» і орієнтований на меморіальний туризм сучасної доби. Маршрут охоплює місця вшанування пам'яті героїв Революції Гідності та загиблих захисників України, поєднуючи їх з об'єктами культурної та історичної спадщини, що символічно пов'язують минуле і сучасне. В умовах триваючої війни цей кластер виконує не лише туристичну, а й важливу суспільно-виховну функцію, сприяючи формуванню національної ідентичності та колективної пам'яті серед різних вікових груп відвідувачів.

Формування кластерів передбачає: розробку єдиних брендів стандартів туристичних маршрутів кластера, навігаційного супроводу та інформаційних матеріалів; укладення угод між відділом туризму, курортів, транспорту та поштового зв'язку Управління інфраструктури ОДА, об'єднаними територіальними громадами та операторами туристичної інфраструктури; а також спільну промоцію кластерів на загальнонаціональному та міжнародному рівнях після завершення активної фази воєнних дій.

Третім напрямом є впровадження механізмів меморіального туризму як принципово нового виду внутрішнього туризму воєнного і повоєнного часу. Досвід Ізраїлю, Польщі та країн Балтії свідчить, що меморіальний туризм стає одним із ключових інструментів формування колективної пам'яті та

національної ідентичності після збройних конфліктів. Для України і Хмельниччини зокрема цей напрям набуває особливої актуальності, адже Державне агентство розвитку туризму України вже виступило з ініціативою об'єднати зусилля держави та громадськості задля розробки стратегії відвідування місць пам'яті, пов'язаних з військовою агресією Росії в Україні, враховуючи зацікавленість міжнародних та вітчизняних туроператорів [7].

Важливим прецедентом на загальнодержавному рівні є національний проєкт «Маршрути пам'яті», реалізований Державним агентством розвитку туризму. Перший офіційний маршрут запрацював на Київщині і охоплює дев'ять ключових локацій на території Бучі, Ірпеня, Гостомеля, Бородянки та Мощуна, кожна з яких пов'язана з воєнними злочинами, руйнуваннями та героїзмом захисників [15]. До загальнонаціонального маршруту також долучилася Кіровоградщина, яка відібрала шість об'єктів, серед яких музейні експозиції, меморіальні комплекси та монументи полеглим захисникам. Цей загальнонаціональний досвід є орієнтиром для регіонального розвитку меморіального туризму на Хмельниччині.

Проєкт «Хмельниччина. Місця пам'яті», реалізований відділом туризму у 2023–2024 роках і такий, що охоплює п'ять меморіальних локацій у Хмельницькому, Кам'янці-Подільському, Антонінах, Старокостянтинові та Меджибожі, є вагомим першим кроком у цьому напрямі. Перспективи подальшого розвитку передбачають розширення мережі меморіальних локацій до рівня кожного адміністративного центру громади, включення меморіальних маршрутів до освітніх програм шкіл та університетів, організацію спеціальних ветеранських турів для учасників бойових дій та їхніх родин, а також розробку тематичних гідів і мультимедійних путівників меморіальними місцями.

Четвертим підходом є розвиток реабілітаційного туризму на основі культурної спадщини. В умовах повномасштабної збройної агресії туризм набуває нової соціальної функції – психологічно-відновлювальної. Як зазначалось раніше, внутрішній туризм здатний виконувати консолідуючу та терапевтичну роль у суспільстві під час збройного конфлікту. Реабілітаційний

туризм розглядається як цілеспрямоване використання культурно-спадщинних ресурсів для психологічного відновлення ветеранів, внутрішньо переміщених осіб та постраждалих від воєнних дій громадян. Цей підхід безпосередньо відповідає оперативній цілі 1.6 Стратегії регіонального розвитку Хмельницької області на 2021-2027 роки, де розвиток реабілітаційного туризму визначено як один із пріоритетних напрямів, і є логічним продовженням тих інституційних механізмів публічно-приватного партнерства, що розглядалися у розділі 1.2.

Шлях впровадження цього підходу передбачає три послідовні етапи. На першому підготовчому етапі має відбуватись підготовка. Орієнтовно протягом першого року реалізації відділу туризму Управління інфраструктури Хмельницької ОДА необхідно укласти меморандуми про співпрацю з ключовими партнерами: обласним центром соціально-психологічної допомоги, реабілітаційними центрами для ветеранів, що діють на території Хмельниччини, а також із регіональним представництвом Міністерства у справах ветеранів України. Паралельно доцільно провести картування наявних об'єктів за критерієм їхньої придатності для реабілітаційних програм. Ключовими параметрами відбору є фізична доступність для осіб із обмеженими можливостями, рівень психологічної безпеки середовища та наявність закритих або напівзакритих просторів для групової роботи. Першочерговими локаціями можуть стати садово-парковий ансамбль «Самчики», Кам'янець-Подільська фортеця та краєзнавчі музеї обласного підпорядкування, які вже мають досвід роботи з організованими групами відвідувачів.

На другому етапі розробляється та апробується не менше двох пілотних спеціалізованих маршрутів: один орієнтований на ветеранів та їхні родини, інший – для внутрішньо переміщених осіб, зокрема дітей і молоді. Принциповою відмінністю цих маршрутів від стандартних екскурсійних є обов'язкова участь психолога або арт-терапевта як рівноправного учасника програми. Кожен маршрут поєднує три складові: пізнавальну – ознайомлення з культурною спадщиною регіону; рефлексивну – групові або індивідуальні бесіди, що допомагають учасникам осмислити побачене через власний досвід; та практичну

– арт-терапевтичні активності на базі місцевих ремісничих традицій, як-от кераміка, ткацтво та писанкарство. Фінансування пілотного етапу доцільно здійснити через грантові кошти Українського культурного фонду або програм психосоціальної підтримки міжнародних донорів – зокрема USAID та Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, які активно фінансують подібні ініціативи в Україні.

На третьому етапі успішно апробовані маршрути включаються до офіційної Програми розвитку туризму Хмельницької області на 2026-2030 роки як окремий підрозділ із визначеними показниками охоплення цільових груп. Для забезпечення сталості програми необхідно передбачити сертифікацію регіональних гідів, які спеціалізуватимуться саме на реабілітаційному туризмі, а також методичний супровід з боку психологічної служби. Окремим завданням є взаємодія з Міністерством у справах ветеранів щодо включення культурно-туристичних поїздок до переліку реабілітаційних послуг, що фінансуються з державного бюджету. Це забезпечить програмі стабільне цільове фінансування поза залежністю від щорічних коливань регіонального бюджету.

П'ятим підходом є розвиток нематеріальної культурної спадщини як туристичного продукту. Хмельниччина має унікальний потенціал у цьому напрямі: самчиківський розпис, традиційне гончарство, подільська та волинська вишивка, гастрономічні традиції. Антонінська територіальна громада вже демонструє успішний приклад. Їхні «Вареники з піском» здобули визнання на загальнонаціональному рівні та навіть у Польщі [30]. Ізяславська громада розробила нові туристичні атракції на основі обрядів, зокрема «Запросини на весілля» та «Празник у селі», відеоролики яких стали переможцями обласного огляду [30].

Особливої уваги заслуговує напрям гастрономічного туризму, який в останні роки набуває системного характеру на Хмельниччині. Державний архів Хмельницької області долучається до процесів дослідження гастрономічної спадщини регіону, що стало важливим кроком до наукового осмислення та документування місцевих харчових традицій. Результатом цієї роботи стала

розробка альманаху «Поділля має свій смак» [5]. Видання систематизує автентичні рецепти та гастрономічні традиції краю і може слугувати як туристичним путівником, так і науковим джерелом для дослідників регіональної культури. Практичним втіленням гастрономічного туризму стало проведення тематичних гастро-вечер у хмельницьких ресторанах «Південна брама» та «Ресторація Шпігеля», які поєднали автентичну подільську кухню з культурно-пізнавальною програмою. Ці заходи засвідчили реальний попит на гастрономічний туристичний продукт і продемонстрували потенціал для його масштабування на регіональному рівні.

Для системного розвитку цього напрямку відділу туризму, курортів, транспорту та поштового зв'язку доцільно ініціювати формування регіонального реєстру носіїв нематеріальної культурної спадщини із можливістю бронювання майстер-класів для туристів, створення мережі «Автентичних дворів Хмельниччини» як садиб-локацій, де відвідувачі можуть навчитись традиційним ремеслам та скуштувати автентичну регіональну кухню. Не менш важливим є включення об'єктів нематеріальної спадщини до туристичних маршрутів нарівні з архітектурними пам'ятками, а також розробка окремого каталогу-путівника «Жива спадщина Хмельниччини» для поширення через туристично-інформаційні центри регіону.

Шостим напрямом є розвиток транскордонного та міжрегіонального туризму на основі спадщини. Маршрут Camino Podolico, включений у 2023 році до Європейської федерації шляху Святого Якова і який пролягає через Вінницьку та Хмельницьку області, є унікальним прикладом успішної міжрегіональної інтеграції [28]. У 2024 році проведено тестове проходження нової ділянки маршруту від Кам'янця-Подільського до с. Завалля та с. Панівці (Тернопільська обл.) загальною протяжністю 36 км. [30]. Подальший розвиток передбачає продовження маршруту та поглиблення міжобласної співпраці.

Для реалізації зазначених інноваційних підходів відділ туризму, курортів, транспорту та поштового зв'язку Управління інфраструктури ОДА має виступити ініціатором і координатором міжсекторної взаємодії між органами

місцевого самоврядування, закладами культури, освіти, підприємцями туристичної галузі та громадськими організаціями. Ключовими інструментами координації є соціальні мережі ТІЦ у Хмельницькому, а також мережа туристично-інформаційних центрів громад та щорічні туристичні форуми.

Всі наведені вище ідеї інноваційних підходів доречно систематизувати у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Пріоритетні інноваційні підходи до розвитку туризму на основі спадщини
Хмельниччини

Напрямок	Конкретні заходи	Очікуваний результат
Цифровий та імерсивний туризм	AR-застосунок, 3D-сканування, аудіогіди, QR-коди	Підвищення привабливості пам'яток, збільшення часу перебування туристів
Кластерний тематичний туризм	4 туристичні кластери, брендові стандарти, спільна промоція	Комплексне використання спадщини, ріст тривалості туристичних поїздок
Меморіальний туризм	Розширення мережі меморіальних локацій, ветеранські тури, освітні програми	Формування нового виду туристичного продукту, зміцнення національної ідентичності
Реабілітаційний туризм	Спеціалізовані маршрути для ветеранів та ВПО, арт-терапевтичні активності на базі ремісничих традицій, сертифікація гідів із психологічного супроводу	Психологічне відновлення цільових груп, розширення соціальної функції туризму, залучення державного та міжнародного фінансування
«Жива спадщина»	Реєстр носіїв, мережа «Автентичних дворів», каталог-путівник	Диверсифікація туристичного продукту, підтримка традиційних ремесел
Транскордонний туризм	Розвиток Camino Podolico, міжобласна співпраця	Залучення туристів із сусідніх регіонів і країн ЄС

Примітка. Складено автором.

Реалізація перелічених підходів потребує не лише фінансових ресурсів, а й правової та організаційної підтримки. Зокрема, доцільним є включення всіх п'яти напрямів до наступної Програми розвитку туризму Хмельницької області на 2026–2030 роки з визначенням відділу туризму, курортів, транспорту та поштового зв'язку Управління інфраструктури ОДА відповідальним

виконавцем. Детальне обґрунтування ефективності конкретних заходів і механізмів їх фінансування розглядається у наступному підрозділі.

3.2. Обґрунтування ефективності заходів із покращення стану історико-культурної спадщини Хмельницької області

Обґрунтування ефективності пропонованих заходів здійснюється у кількох вимірах: організаційному, фінансовому та соціально-культурному. Для кожного напрямку визначаються конкретні показники результативності, джерела фінансування та механізми впровадження в межах компетенції відділу туризму, курортів, транспорту та поштового зв'язку Управління інфраструктури Хмельницької ОДА у взаємодії з Департаментом інформаційної діяльності, культури, національностей та релігій.

Першочерговим і найбільш системним заходом є збільшення та диверсифікація фінансування охорони культурної спадщини. Аналіз показав, що виділені у 2023-2024 роках кошти в обсязі 170-190 тис. грн на рік покривають лише виготовлення облікової документації і є критично недостатніми для проведення реставраційних та протиаварійних робіт. Нова Програма збереження культурної спадщини на 2026-2030 роки передбачає загальний обсяг фінансування у розмірі 2194,8 тис. грн, з яких на 2026 рік заплановано 323,1 тис. грн. [32].

Для порівняння: навіть середній капітальний ремонт одного об'єкта культурної спадщини в Україні коштує від 1 до 10 млн грн залежно від складності та обсягу робіт, що у десятки разів перевищує річний обсяг фінансування, передбачений чинними регіональними програмами. За таких умов виключна орієнтація на бюджетне фінансування є безперспективною стратегією, а пошук і залучення позабюджетних джерел стає не допоміжним, а основним механізмом забезпечення збереження спадщини.

Серед пріоритетних напрямів залучення зовнішнього фінансування варто виділити кілька ключових. По-перше, це грантові програми державного та

міжнародного рівня: Український культурний фонд, програми Європейського Союзу Creative Europe та Horizon Europe, а також фонди ЮНЕСКО, які мають досвід підтримки проєктів збереження культурної спадщини в країнах, що постраждали від збройних конфліктів. По-друге, перспективним є механізм державно-приватного партнерства, який дозволяє залучати кошти приватних інвесторів до реставрації та пристосування об'єктів історико-культурної спадщини для туристичного використання з подальшим отриманням інвестором права на управління об'єктом протягом визначеного терміну. По-третє, для широко відомих об'єктів, таких як Меджибізький замок і Кам'янець-Подільська фортеця, доцільним є запровадження краудфандингових кампаній, які поряд із фінансовим результатом забезпечують додатковий маркетинговий ефект і підвищують суспільну залученість до питань збереження спадщини. Відповідно до Програми збереження спадщини на 2026–2030 роки, окремим завданням визначено сприяння залученню інвестицій для збереження, реставрації, реабілітації та використання пам'яток, що свідчить про усвідомлення цієї проблеми на рівні регіонального планування [32].

Конкретним механізмом залучення інвестицій є підготовка і щорічне оновлення інвестиційних паспортів об'єктів культурної спадщини – за зразком практики Кам'янець-Подільської міської ради, яка щороку формує інвестиційний паспорт громади [28]. Такі паспорти мають містити технічний стан пам'ятки, вартість реставраційних робіт, пропозиції щодо подальшого використання (туристичне, культурне, комерційне), потенційний дохід і умови оренди або концесії. Відділ туризму, курортів, транспорту та поштового зв'язку Управління інфраструктури має виступити координатором збору такої інформації та її просування серед потенційних інвесторів.

Другим ключовим заходом є впровадження системи моніторингу стану пам'яток і туристичного використання спадщини. Нині звітність про стан об'єктів формується нерегулярно і не включає уніфікованих кількісних показників, що унеможливорює об'єктивне оцінювання динаміки збереження спадщини та ефективності вжитих заходів. Відсутність системного моніторингу

призводить до того, що управлінські рішення приймаються на основі неповних або застарілих даних, а проблемні об'єкти часто потрапляють у поле зору органів влади лише тоді, коли їхній стан стає критичним.

Для подолання цієї прогалини пропонується запровадити щоквартальний регіональний моніторинг, що охоплюватиме кілька ключових показників. Першим є кількість відвідувань ключових туристичних пам'яток, що дозволить відстежувати динаміку туристичних потоків і оцінювати ефективність промоційних заходів. Другим – технічний стан пам'яток, який пропонується фіксувати за чотирибальною шкалою: задовільний стан, потреба у поточному ремонті, потреба у капітальному ремонті та аварійний стан. Така стандартизація оцінювання забезпечить порівнюваність даних у часі та між різними об'єктами. Третім показником є кількість пам'яток, охоплених охоронними договорами, що відображає рівень правової захищеності спадщини. Четвертим – динаміка туристичного збору по громадах, яка слугує непрямим індикатором реального туристичного навантаження на об'єкти спадщини та дозволяє оцінювати економічний ефект від їхнього туристичного використання.

Збір і аналіз цих даних має здійснювати відділ туризму, курортів, транспорту та поштового зв'язку спільно з Департаментом інформаційної діяльності, культури, національностей та релігій на основі інформації від органів місцевого самоврядування та туристично-інформаційних центрів регіону. Результати моніторингу мають публікуватися на офіційному сайті Хмельницької ОДА та регіональній туристичній платформі «khmel.travel» у відкритому доступі, що забезпечить прозорість управлінської діяльності та можливість громадського контролю. У підсумку дані моніторингу мають стати обов'язковою основою для щорічного коригування програм збереження та розвитку туризму, перетворюючи управління спадщиною з реактивного на проактивне.

Третім заходом є забезпечення узгодженості туристичної діяльності з чинною Стратегією регіонального розвитку Хмельницької області на 2021–2027 роки в оновленій редакції. Стратегія містить окрему оперативну ціль 1.6 «Розвиток індустрії гостинності, у тому числі реабілітаційного туризму», яка

безпосередньо охоплює напрями, актуальні для збереження і туристичного використання культурної спадщини. Зокрема, завдання 1.6.3 передбачає промоцію туристичних дестинацій Хмельниччини, маркування маршрутів та використання цифрових технологій; завдання 1.6.4 — розширення використання цифрових технологій у сфері матеріальної та нематеріальної культурної спадщини; завдання 1.6.5 — підтримку ініціатив у сфері креативних індустрій [36]. Стратегія також визначає культурну спадщину як одну з порівняльних переваг регіону, підкреслюючи, що зростання внутрішнього туризму стане важливим драйвером підвищення доходів громад за умови покращення транспортної доступності до туристичних дестинацій.

Таким чином, пропоновані у цій роботі заходи не суперечать і не дублюють чинну Стратегію, а деталізують і конкретизують її завдання у частині культурно-спадщинного туризму. Відділу туризму, курортів, транспорту та поштового зв'язку Управління інфраструктури Хмельницької ОДА доцільно спиратися на оперативну ціль 1.6 Стратегії як організаційно-правову основу для включення пропонованих заходів до щорічних планів роботи та нової Програми розвитку туризму на 2026–2030 роки.

Четвертим заходом є вдосконалення туристичної промоції регіону. Аналіз показав, що більшість туристичних маршрутів, розроблених у 2022–2024 роках, недостатньо відомі навіть серед жителів Хмельниччини. Для вирішення цієї проблеми відділ туризму має здійснити такі кроки: оновити та стандартизувати інформацію про всі туристичні об'єкти; забезпечити регулярне проведення прес-турів для українських та після закінчення воєнного стану іноземних медіа; розробити єдиний регіональний туристичний бренд з чітким слоганом та візуальним стилем, що відображатиме унікальність Хмельниччини як регіону «Де середньовіччя зустрічається з сучасністю»; активізувати партнерство із туристичними операторами, університетами та шкільними закладами для організації освітніх турів.

П'ятим заходом є інституційне забезпечення розвитку нематеріальної спадщини та кластерного туризму. П'ятий підхід — розвиток нематеріальної

культурної спадщини як туристичного продукту – та другий підхід – кластерний туризм – об’єднує одна спільна управлінська проблема: жоден із них не може бути реалізований силами лише одного структурного підрозділу. Відділу туризму доцільно ініціювати створення міжсекторних координаційних груп для кожного з чотирьох кластерів, до складу яких мають увійти представники об’єднаних територіальних громад, державних заповідників, музеїв, туристичних операторів та носіїв нематеріальної спадщини. Кожна така група несе відповідальність за розробку брендів стандартів маршруту, забезпечення інформаційного супроводу та подання спільних заявок на грантове фінансування. Паралельно необхідно сформувати регіональний реєстр носіїв нематеріальної культурної спадщини – майстрів традиційних ремесел, хранителів гастрономічних традицій, виконавців фольклору – із забезпеченням публічного доступу через туристичну платформу «khmel.travel» і можливістю онлайн-бронювання майстер-класів. Цей захід одночасно впорядковує існуючу практику залучення носіїв спадщини до туристичних програм і формує для них стаке джерело доходу, стимулюючи передачу традицій наступним поколінням.

Шостим заходом є розробка і впровадження програми реабілітаційного туризму для ветеранів та внутрішньо переміщених осіб. Цей захід є операціоналізацією четвертого підходу з розділу 3.1 і реалізується у три послідовні етапи, описані вище. З точки зору ефективності принципово важливим є те, що реабілітаційний туризм одночасно вирішує два управлінські завдання, які раніше розглядались окремо: розширення туристичного попиту в регіоні та соціальна підтримка вразливих груп населення. Включення культурно-туристичних поїздок до переліку реабілітаційних послуг, що фінансуються Міністерством у справах ветеранів, означає залучення позабюджетного – з точки зору регіону – фінансування для розвитку місцевої туристичної інфраструктури. Прогнозована аудиторія лише серед зареєстрованих учасників бойових дій Хмельницької області формує стабільний цільовий сегмент попиту, практично нечутливий до сезонних коливань. Для запуску програми відділу туризму необхідно у 2026 році підготувати пілотний проєкт із чітко визначеними

показниками охоплення та механізмом оцінки психологічного і соціального ефекту, розроблений спільно з обласним центром соціально-психологічної допомоги, і подати його на розгляд до Міністерства у справах ветеранів як потенційного замовника та співфінансиста програми.

Для оцінки ефективності пропонованих заходів у цілому доцільно застосувати систему збалансованих показників (BSC – Balanced Scorecard), адаптовану до специфіки туристичної галузі та сфери збереження спадщини. Таблиця 3.2 містить перелік ключових показників ефективності (KPI) у чотирьох вимірах: фінансовому, клієнтському (туристичному), внутрішніх процесів та навчання і розвитку.

Таблиця 3.2

Система ключових показників ефективності (KPI) реалізації заходів із покращення стану культурної спадщини Хмельниччини

Вимір BSC	Показник	Базове значення (2024)	Цільове значення (2030)
Фінансовий	Обсяг фінансування охорони культурної спадщини з обласного бюджету, тис. грн/рік	190,0	$\geq 500,0$
Фінансовий	Туристичний збір у Кам'янці-Подільському, млн грн/рік	$>1,0$	$\geq 3,0$
Фінансовий	Залучено грантових / інвестиційних коштів, млн грн/рік	—	$\geq 5,0$
Туристичний	Кількість відвідувачів екскурсій (зведено по регіону), тис. осіб	~18,7 (Нетішин)	+30% по регіону
Туристичний	Кількість активних туристичних маршрутів по спадщині	~35	≥ 60
Туристичний	Частка пам'яток, інтегрованих у туристичні маршрути, %	~15%	$\geq 35\%$
Внутрішні процеси	Кількість пам'яток, внесених до Держреєстру за рік	23 (2024)	$\geq 30/\text{рік}$
Внутрішні процеси	Кількість пам'яток з визначеними зонами охорони	—	+50 за 5 років
Навчання і розвиток	Кількість гідів, сертифікованих на регіональному рівні	—	≥ 50
Навчання і розвиток	Кількість громад з активними туристично-інформаційними центрами	~5	≥ 15

Примітка. Складено автором на основі [32; 34; 30].

Окремої уваги заслуговує обґрунтування економічної ефективності заходів зі збереження спадщини в умовах воєнного часу та повоєнного відновлення. Міжнародний досвід переконливо свідчить, що відновлення культурної спадщини є не лише культурним, а й соціально-економічним пріоритетом. Порівняльний аналіз реконструкційних проєктів у Боснії і Герцеговині, Іраку та Афганістані демонструє, що диверсифікація джерел фінансування позитивно корелює з економічною стійкістю і залученістю громад, а туристичне фінансування забезпечує сталі потоки доходів на відміну від разових грантів. Це підтверджує загальну закономірність: 1 євро, вкладений у реставрацію визначного туристичного об'єкта, генерує в середньому від 3 до 7 євро доданої вартості в суміжних галузях, зокрема у готельному бізнесі, ресторанній сфері, сувенірній індустрії та транспорті [49].

Для Кам'янця-Подільського, де понад 50 об'єктів розміщення та 250 закладів харчування безпосередньо залежать від туристичного потоку [30], реставрація кожного знакового об'єкта фортеці чи Старого міста має прямий вплив на доходи місцевого малого бізнесу. Таким чином, інвестиції у збереження спадщини слід розглядати не як витрати культурної сфери, а як стратегічні вкладення в регіональний економічний розвиток.

Важливим аспектом є обґрунтування ефективності цифровізації туристичної галузі. У 2024 році встановлено сенсорні туристичні кіоски у Чорноострівській ТГ, Хмельницькому обласному художньому музеї тощо [30]. Досвід впровадження таких кіосків у м. Хмельницький показав, що вони стають точками взаємодії для відвідувачів, які самостійно (без гіда) обирають маршрути і атракції. Масштабування цієї практики до понад 15 громад із системою єдиного регіонального інтерфейсу дозволить рівномірніше розподілити туристичні потоки між центральними та периферійними пам'ятками.

Суттєвим фактором ефективності є розвиток гастрономічного та зеленого туризму як «супутніх» продуктів до культурно-спадщинного туризму. Аналіз показав, що в Хмельницькій області гастрономічний туризм вже органічно поєднується з відвідуванням пам'яток: виноробні Богдана Павлія та «KALUS

WINERY», крафтове пиво «Bakota Pumpkin Ale», сирна продукція Еко-ферми LACON, а також згадані вище гастро-вечері є складовими комплексного туристичного продукту, що залучає відвідувачів до регіону і збільшує середню тривалість перебування. Сукупність цих ініціатив свідчить про формування в регіоні цілісної гастрономічної туристичної екосистеми, подальший розвиток якої потребує координації з боку відповідних органів управління та включення до регіональної туристичної стратегії.

Для оцінки прогнозованої соціально-економічної ефективності запропонованих заходів у комплексі складено орієнтовну модель впливу на основі наявних даних (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Прогнозована соціально-економічна ефективність заходів із покращення стану культурної спадщини Хмельниччини (на 2026–2030 роки)

Захід	Прогнозований вплив	Механізм реалізації
Збільшення фінансування реставрації до ≥ 500 тис. грн/рік	Збереження ≥ 10 пам'яток від аварійного стану за 5 років	Обласний бюджет + гранти УКФ, ЄС
AR-застосунок і цифрова платформа	Зростання середньої тривалості відвідування пам'яток на 20–30%	Грант / держ.-приватне партнерство
4 туристичні кластери	Залучення $\geq 15\%$ додаткових туристів з ін. регіонів	Програма розвитку туризму 2026–2030
Меморіальний туризм	Новий туристичний продукт для 500+ тис. ВПО та учасників АТО/ООС/ТО	Відділ туризму + ОТГ + НУО
Мережа ТІЦ у ≥ 15 громадах	Охоплення 80% туристичного потоку регіону інформаційним супроводом	Місцеві бюджети + обласна координація
Система моніторингу та інвестиційні паспорти	Залучення ≥ 5 млн. грн. приватних інвестицій у реставрацію	Управління інфраструктури ОДА + Департамент культури
Реабілітаційний туризм для ветеранів та ВПО	Охоплення ≥ 1000 осіб щорічно; залучення фінансування Мінветеранів і міжнародних донорів	Відділ туризму + обласний центр соціально-психологічної допомоги + Мінветеранів

Примітка. Складено автором.

Реалізація запропонованого комплексу заходів потребує чіткого розмежування відповідальності між структурними підрозділами ОДА. Відділ туризму, курортів, транспорту та поштового зв'язку Управління інфраструктури

забезпечує: координацію виконання Програми розвитку туризму, промоцію туристичних об'єктів, розробку та просування туристичних маршрутів, інфраструктурний розвиток, цифровізацію та інституційне забезпечення галузі. Департамент інформаційної діяльності, культури, національностей та релігій забезпечує: охоронну та облікову роботу, виготовлення документації, контроль за станом пам'яток, реставраційні роботи. Взаємодія між двома підрозділами є принциповою умовою успіху, оскільки туристичне використання спадщини неможливе без належного збереження, а фінансування охорони пам'яток дедалі більше залежить від їх туристичної привабливості.

Таким чином, запропонована система заходів із покращення стану історико-культурної спадщини Хмельницької області в контексті розвитку внутрішнього туризму є комплексною, фінансово обґрунтованою та можливою в реалізації в умовах як воєнного, так і повоєнного часу. Ефективність заходів визначається не лише прямим туристичним ефектом, але й збереженням культурного надбання для майбутніх поколінь, зміцненням регіональної ідентичності та відновленням соціально-економічного потенціалу громад.

ВИСНОВКИ

У бакалаврській роботі вирішено актуальне наукове завдання, яке полягає в обґрунтуванні теоретичних засад та практичних рекомендацій щодо покращення стану історико-культурної спадщини Хмельницької області в контексті розвитку внутрішнього туризму.

1. Історико-культурна спадщина є багатовимірним поняттям, що охоплює матеріальні та нематеріальні цінності, успадковані від попередніх поколінь і такі, що мають історичну, художню, наукову або культурну значимість. Відповідно до Закону України «Про охорону культурної спадщини», об'єкти поділяються за типами – споруди, комплекси, визначні місця – та видами: археологічні, архітектурні, історичні, монументального мистецтва та ін. Для внутрішнього туризму спадщина відіграє роль головного мотиваційного чинника, визначаючи туристичну ідентичність регіону та його конкурентоспроможність на ринку туристичних послуг.

2. Збереження та туристичне використання спадщини ґрунтується на принципі балансу між охороною і раціональною експлуатацією. Сучасна концепція передбачає відхід від вузького розуміння охорони як лише реставрації на користь інтегрованого управління, що поєднує цифровізацію, залучення громад, публічно-приватне партнерство та програмно-цільовий підхід. В умовах збройного конфлікту туризм на основі культурної спадщини набуває додаткових функцій – консолідуючої, терапевтичної та ідентифікаційної, що розширює традиційне розуміння його ролі у суспільстві. Ключовою умовою ефективності залишається взаємодія державних органів, приватного сектору та громадянського суспільства.

3. Хмельницька область є одним із найбагатших на культурно-історичну спадщину регіонів України. Станом на грудень 2025 року обліковується 2028 пам'яток і 1596 щойно виявлених об'єктів. Управління у сфері туризму та збереження спадщини на регіональному рівні здійснюють два структурних підрозділи Хмельницької ОДА: Управління інфраструктури в особі відділу туризму, курортів, транспорту та поштового зв'язку – як відповідальний

виконавець Програми розвитку туризму, та Департамент інформаційної діяльності, культури, національностей та релігій – як відповідальний виконавець Програми збереження об'єктів культурної спадщини.

4. Аналіз виконання регіональних програм за 2022-2024 роки виявив як позитивні тенденції, так і суттєві проблеми. Відновлення фінансування охорони спадщини у 2023-2024 роках (170 та 190 тис. грн. відповідно), внесення до Державного реєстру 13 пам'яток у 2023 році і 23 у 2024 році, зростання кількості відвідувачів екскурсій у Нетішині з 13005 до 18727 осіб, розробка понад 30 нових маршрутів і включення Camino Podolico до Євромережі паломницьких шляхів свідчать про поступовий розвиток галузі попри воєнний стан. Разом із тим зберігаються системні проблеми: хронічне недофінансування реставраційних робіт, воєнні пошкодження пам'яток, зокрема Меджибізького замку, нерівномірність розвитку туристичної інфраструктури з виразною концентрацією ресурсів у Кам'янці-Подільському та обласному центрі, а також слабка промоція більшості туристичних локацій.

5. Визначено шість пріоритетних інноваційних підходів до розвитку внутрішнього туризму на основі спадщини Хмельниччини: розвиток цифрового та імерсивного туризму через впровадження AR-застосунку «Хмельниччина: спадщина крізь віки» з функціями 3D-сканування та аудіогідів; формування чотирьох тематичних туристичних кластерів – «Подільський замковий маршрут», «Монастирський шлях Поділля», «Аристократична Хмельниччина» та «Пам'ять нескорених»; розвиток меморіального туризму на основі розширення проєкту «Хмельниччина. Місця пам'яті» до рівня кожного адміністративного центру громади; розвиток реабілітаційного туризму для ветеранів та внутрішньо переміщених осіб через спеціалізовані маршрути із психологічним супроводом у партнерстві з Міністерством у справах ветеранів та реабілітаційними центрами; туристичне використання нематеріальної «живої спадщини» через мережу автентичних дворів, реєстр носіїв та гастрономічний туризм; розвиток транскордонного туризму в рамках Camino Podolico з розширенням маршруту до Тернопільщини. Координацію реалізації всіх

підходів має здійснювати відділ туризму, курортів, транспорту та поштового зв'язку Управління інфраструктури Хмельницької ОДА.

6. Ефективність запропонованих заходів обґрунтовано через систему збалансованих показників BSC із десятима ключовими KPI у чотирьох вимірах: фінансовому – збільшення фінансування охорони спадщини до не менше 500 тис. грн. на рік, зростання туристичного збору у Кам'янці-Подільському до не менше 3 млн. грн, залучення не менше 5 млн. грн. грантових коштів щорічно; туристичному – зростання кількості маршрутів з приблизно 35 до не менше 60, частки інтегрованих пам'яток з приблизно 15% до не менше 35%; процесному – внесення до Держреєстру не менше 30 пам'яток на рік, визначення зон охорони для 50 об'єктів за п'ять років; інституційному – розширення мережі ТПЦ до не менше 15 громад, сертифікація не менше 50 регіональних гідів. Реалізація шести взаємопов'язаних заходів потребує чіткого розподілу відповідальності між відділом туризму та Департаментом культури, а також включення запропонованих підходів до нової Програми розвитку туризму Хмельницької області на 2026-2030 роки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безносюк О.І. Нематеріальна культурна спадщина та її потенціал у розробці інноваційного туристичного продукту. *ResearchGate*. 2024. URL: <https://www.researchgate.net/publication/377713554>.
2. Борик І. Міжнародне та національне пам'яткоохоронне законодавство: короткий огляд. *Збірник наукових праць «Культурна спадщина»*. 2017. №1(10). С. 233-236.
3. Бучко В.А, Сем'янчук П.М. Роль місцевих програм розвитку туризму у збереженні культурної спадщини. *Туризм у контексті сталого розвитку України: виклики та перспективи*: матер. І Всеукр. наук.-практ. конф., м. Луцьк, 7 травня 2026 р., Луцьк, 2026. С. 126-128.
4. Бучко В.А. Роль історико-культурної спадщини у формуванні внутрішнього туристичного продукту України. *Туристично-рекреаційна сфера: виклики сучасності* : матер. Міжнародної наук.-практ. конф., м. Хмельницький, 22 квітня 2026 р. Хмельницький, 2026. С. 169-170.
5. Відбулася презентація альманаху «Поділля має свій смак!». Хмельницька обласна рада: офіційний веб-сайт. 2025. URL: <https://km-oblrada.gov.ua/vidbulasya-prezentacziya-almanahu-podillya-maye-svij-smak/> (дата звернення: 30.05.2026).
6. Гуменюк А.Г. Збереження світової культурної спадщини ЮНЕСКО в Україні в умовах війни. *Проблеми всесвітньої історії*. 2024. № 25. URL: <https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3e4c31b1-82c5-497b-b486-26e7c2e7fe57/content>.
7. ДАРТ об'єднує представників держави та громадськості, щоб розробити стратегію відвідування місць пам'яті війни / ДАРТ. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/dart-obiednuie-predstavnikiv-derzhavi-ta-gromadskosti-shchob-rozrobiti-strategiyu-vidviduvannya-misc-pamyati-viyni> (дата звернення: 18.05.2026).
8. Державне підприємство «Науково-дослідний центр "Охоронна археологічна служба України"» Інституту археології НАН України: веб-сайт.

URL: <https://old.nas.gov.ua/UA//Org/Pages/default.aspx?OrgID=0000158> (дата звернення: 30.05.2026).

9. Добровольська В. Цифровізація культурної спадщини України в умовах воєнного стану. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2025. № 2. С. 22–29.

10. Долинська О. Туристичний потенціал Хмельницької області: видова структура та напрями розвитку. *Економіка та суспільство*. 2026. 23 квітня (№ 84). URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/7791/7766>.

11. Кубрицька І.А., Гончарова О.М. Туристичний потенціал матеріальної культурної спадщини України. *Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку гуманітарних наук у сучасному соціокультурному просторі* : матер. III Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 12-13 квітня 2024 р. Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2024. С. 58-62

12. Любіцева О. О. Географія туризму: сучасний зміст, актуалізація досліджень. *Географічна наука та освіта: від констатації до конструктивізму*: матер. міжнарод. конф., м Київ, 28-29 вересня 2018 р. Київ: Ін-т географії НАНУ. 2018. С. 149-151.

13. Маршрут місцями пам'яті. *Хмельницька обласна державна адміністрація*. URL: <https://drive.google.com/file/d/1bZxB2sbh6BMkEdwwXcjk97ANZLCrB2GZ/view> (дата звернення: 16.05.2026).

14. Міністерство культури та інформаційної політики України: офіційний веб-сайт. URL: <https://mkp.gov.ua> (дата звернення: 27.05.2026).

15. На Київщині та Чернігівщині стартував національний проєкт «Маршрути пам'яті» / ДАРТ. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/na-kiyivshchini-ta-chernigivshchini-startuvav-nacionalniy-proiekt-marshruti-pamyati> (дата звернення: 18.05.2026).

16. Нематеріальна культурна спадщина України : бібліогр. покажч. Вип. 3 / уклад.: С. Бадрук, Г. Буркацька, В. Вовк, Ю. Круть, ред.: В. Вовк, Т. Сопова; Держ. б-ка України для юнацтва. Київ : 2023. 54 с.

17. Панасюк В.І., Арбузова Т.В. Публічно-приватне партнерство у сфері туризму як чинник соціально-економічного розвитку сільських територій. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 8. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1719>.

18. Поділля. Енциклопедія історії України. Інститут історії України НАН України. URL: https://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=DOP&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN%3D&S21COLORTERMS=0&S21STR=podillja (дата звернення: 30.05.2026).

19. Положення про відділ туризму, курортів, транспорту та поштового зв'язку управління інфраструктури Хмельницької обласної державної адміністрації: затв. наказом начальника управління інфраструктури Хмельницької облдержадміністрації від 03.11.2022 № 46-н.

20. Полозенко Є.С., Яковчук О.В. Туристичне використання історичної архітектури у міському середовищі України. Матер. Всеукраїнської наук.-практ. конф. здобувачів вищої освіти і молодих вчених. Харків, 2018. С. 267-269.

21. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки: Постанова КМУ від 05.08.2020 № 695 // База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/695-2020-%D0%BF> (дата звернення 16.05.2026).

22. Про затвердження Положення про Управління інфраструктури Хмельницької обласної державної адміністрації: Розпорядження голови Хмельницької обласної державної адміністрації від 31.01.2020 № 145/2020-р (у ред. від 07.07.2025 № 826/2025-р). URL: https://www.adm-km.gov.ua/?page_id=75845 (дата звернення: 10.05.2026).

23. Про охорону культурної спадщини: Закон України від 08.06.2000 №1805-III // База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text> (дата звернення: 15.05.2026).

24. Про реалізацію експериментального проекту щодо запровадження інформаційно-комунікаційної системи обліку нерухомих об'єктів культурної спадщини України «Державний реєстр нерухомих пам'яток України»: постанова Кабінету Міністрів України від 28.01.2026р. №93 // База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93-2026-%D0%BF#Text> (дата звернення: 31.05.2026).

25. Про туризм: Закон України від 15.09.1995 № 324/95-ВР // База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 15.05.2026).

26. Про хід виконання у 2022 році Програми розвитку туризму Хмельницької області на 2021–2025 роки: рішення Хмельницької обласної ради від 28.06.2023 №164/2023-н. URL: https://www.adm-km.gov.ua/doc/orders/2024/10/230n_211024_1.pdf (дата звернення: 17.05.2026).

27. Про хід виконання у 2022–2023 роках програми збереження об'єктів культурної спадщини Хмельницької області на 2021–2025 роки: додаток до наказу начальника Хмельницької обласної військової адміністрації від 23.07.2024 № 156/2024-н. URL: https://www.adm-km.gov.ua/doc/orders/2024/07/156n_230724_1.pdf (дата звернення: 16.05.2026).

28. Про хід виконання у 2023 році Програми розвитку туризму Хмельницької області на 2021–2025 роки: рішення Хмельницької обласної ради від 21.10.2024. №230/2024-н. URL: https://www.adm-km.gov.ua/doc/orders/2024/10/230n_211024_1.pdf (дата звернення: 17.05.2026).

29. Про хід виконання у 2024 році програми збереження об'єктів культурної спадщини Хмельницької області на 2021–2025 роки: додаток до наказу начальника Хмельницької обласної військової адміністрації від 11.08.2025 № 116/2025-н. URL: https://www.adm-km.gov.ua/doc/orders/2025/08/116n_110825_1.pdf (дата звернення: 16.05.2026).

30. Про хід виконання у 2024 році Програми розвитку туризму Хмельницької області на 2021–2025 роки: рішення Хмельницької обласної ради

від 23.07.2025. № 109/2025-р. URL: https://www.adm-km.gov.ua/doc/orders/2025/07/109n_230725_1.pdf (дата звернення: 17.05.2026).

31. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30.09.2019 № 722/2019 // База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (дата звернення: 30.05.2026).

32. Програма збереження об'єктів культурної спадщини Хмельницької області на 2026-2030 роки: наказ начальника ОВА від 18.12.2025 № 163/2025-н. URL: https://www.adm-km.gov.ua/doc/orders/2025/12/163n_181225_1.pdf (дата звернення: 15.05.2026).

33. Програма збереження об'єктів культурної спадщини Хмельницької області на 2021-2025 роки: затв. рішенням обл. ради від 15.09.2021 № 52-6/2021. URL: <https://km-oblrada.gov.ua/viii-sklikannya/> (дата звернення: 15.05.2026).

34. Програма розвитку туризму Хмельницької області на 2021–2025 роки: затв. рішенням Хмельницької обласної ради від 15.09.2021 № 53-6/2021. URL: <https://www.adm-km.gov.ua/?p=78829> (дата звернення: 16.05.2026).

35. Рамський А. Соціальне підприємництво в Україні: аналіз нормативно-правової бази та перспективи розвитку. *Економіка та суспільство*. 2023. № 58. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-58-50>.

36. Стратегія регіонального розвитку Хмельницької області на 2021-2027 роки (оновлена редакція): рішення Хмельницької обласної ради від 18.06.2025 № 13-26/2025 / Хмельницька обласна рада. URL: <https://www.adm-km.gov.ua/wp-content/uploads/2025/06/Стратегія-регіонального-розвитку.pdf> (дата звернення: 18.05.2026).

37. Стратегія регіонального розвитку Хмельницької області на 2021–2027 роки: затв. рішенням Хмельницької обласної ради від 20.12.2019 № 49-29/2019 / Хмельницька обласна рада. URL: <https://km-oblrada.gov.ua/ctrategiya-regionalnogo-rozvitku-khme/> (дата звернення: 19.05.2026).

38. Устименко Л.М., Булгакова Н.В., Уткіна О.С. Популяризація нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО в межах національно-орієнтованих видів туризму. *Нематеріальна культурна спадщина як сучасний туристичний ресурс: досвід практики, інновації*. Тези доповідей Міжнар. наук.-практ. конф.-фестивалю, м. Київ, 14-15 листопада 2019 р. Київ: КНУКіМ, 2019. С. 138–142.

39. Харковенко Р.В. Розвиток пам'яткоохоронної галузі України в контексті системи охорони пам'яток культурної спадщини в Європі. *Збірник наукових праць «Історія науки і бібліографістика»*. 2021. № 3. С. 16-29. URL: <https://inb.dnsgb.com.ua/2021-3/02.pdf>.

40. Хмельницький туристично-інформаційний центр. *Офіційний сайт Хмельницької міської ради*. URL: <https://www.khm.gov.ua/uk/content/turystychno-informaciynuu-centr-zaproshuye> (дата звернення: 17.05.2026).

41. Чернікова І.В., Аксьонова Н.В., Тимошик М.М. Збереження культурної спадщини України у ХХІ столітті. Київ, 2024. С. 1205-1225.

42. Чорна Н.М. Культурна спадщина України: проблеми вивчення, збереження та використання. *Наукові записки ВДПУ імені Михайла Коцюбинського. Серія (Історія)*. 2021. Вип. 36. С. 67–74. URL: <https://dspace.vspu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3f39a200-8ea1-4407-92ff-335151a87308/content>.

43. Boboc R. G., Băutu E., Gîrbacia F., Popovici N., Popovici D.-M. Augmented Reality in Cultural Heritage: An Overview of the Last Decade of Applications. *Applied Sciences*. 2022. Vol. 12, № 19. URL: <https://doi.org/10.3390/app12199859>.

44. Camino Podolico – Пішохідний маршрут за моделлю шляхів святого Якова: веб-сайт. URL: <https://caminopodolico.net/route> (дата звернення: 24.05.2026).

45. Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage: adopted by the General Conference of UNESCO at its 32nd session. Paris, 17 October

2003. UNESCO. URL: <https://ich.unesco.org/en/convention> (дата звернення: 23.05.2026)

46. Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society (Faro Convention): adopted by the Council of Europe. Faro, 27 October 2005. Council of Europe. URL: <https://rm.coe.int/1680083746> (дата звернення: 23.05.2026).

47. Creative Europe Desk Ukraine: Національне бюро програми ЄС «Креативна Європа» в Україні. URL: <https://creativeeurope.in.ua/en> (дата звернення: 26.02.2026).

48. EU4Culture: підтримка культурного та креативного сектору в країнах Східного партнерства. *EU Neighbours East*. URL: <https://euneighbourseast.eu/ru/projects/eu-project-page/?id=1487> (дата звернення: 01.03.2026).

49. Funding Mechanisms and Economic Impacts of Reconstructing Cultural Sites: The Role of International Aid, Tourism, and Local Investment in Post-War Heritage Economies. *International Journal of History and Archaeology Research Studies*. 2025. URL: <https://www.eduresearchjournal.com/index.php/ijhars/article/view/479>.

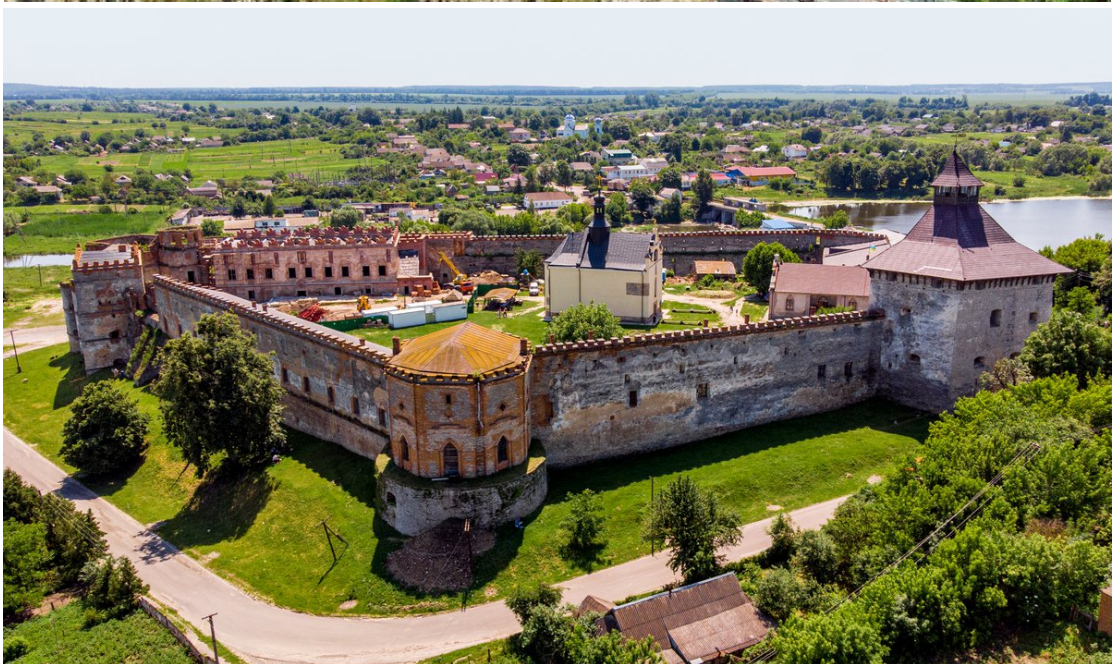
50. ICOMOS International Cultural Tourism Charter: Managing Tourism at Places of Heritage Significance: adopted by ICOMOS at the 12th General Assembly. Mexico, October 1999. ICOMOS. URL: https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Charters/INTERNATIONAL_CULTURAL_TOURISM_CHARTER.pdf (дата звернення: 22.05.2026).

51. UNWTO. Tourism and Culture Synergies. Madrid: World Tourism Organization, 2018. 150 p. URL: <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284418978> (дата звернення: 20.05.2026).

ДОДАТКИ

Додаток А

Визначні туристичні магніти регіону

Продовження додатку А

Додаток Б

Приклад самчиківського розпису

Виконала: студентка 4
курсу за спеціальністю 242
Туризм денної форми
навчання

_____ Вікторія БУЧКО

Науковий керівник:

доцент кафедри публічного
управління та
адміністрування, кандидат
економічних наук, доцент

_____ Петро СЕМ'ЯНЧУК

**Робота допущена до
захисту:**

завідувач кафедри
публічного управління та
адміністрування,
д.держ.упр., професор

_____ Едуард ЩЕПАНСЬКИЙ